

Opas lasten osallisuutta tukevaan projektityöskentelyyn varhaiskasvatuksessa

Noora Niemi

2020 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Opas lasten osallisuutta tukevaan projektityöskentelyyn varhais- kasvatuksessa

Noora Niemi
Sosionomi AMK
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2020

Noora Niemi

Opas lasten osallisuutta tukevaan projektityöskentelyyn varhaiskasvatuksessa

Vuosi 2020 Sivumäärä 54

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa opas, joka tukee lasten osallisuutta projektityöskentelyssä. Opinnäytetyöstä syntyvän oppaan tavoitteena oli myös lisätä osallisuutta tukevien projektien toteuttamista.

Viitekehys opinnäytetyölle koostui lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa projektityöskentelystä sekä muista teoksista, jotka käsittelivät lasten osallisuuteen vaikuttavia asioita. Opasta varten tehty tutkimuksellinen osuus toteutui kyselyn avulla yhden yksikön varhaiskasvatuksen opettajille. Kyselyssä nousi esille toiveita oppaan sisällöstä ja rakenteesta, joiden pohjalta opas rakennettiin.

Opinnäytetyön tuotoksena on opas varhaiskasvattajille, jossa tuodaan esille konkreettisia esimerkkejä lasten osallisuutta tukevan projektin toteuttamisesta. Oppaassa kerrottiin lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa projektista sekä esimerkkiprojektista. Konkreettiset esimerkit jaettiin oppaassa projektin suunnittelu-, toteutus- ja arviointivaiheiden kohdalle. Oppaan rakenne ja sisältö perustuu varhaiskasvatuksen opettajien kyselyssä nousseisiin toiveisiin, kirjallisuuteen sekä omiin kokemuksiin osallisuutta tukevan projektin toteuttamisesta. Varhaiskasvatuksen opettajien toiveet opasta varten olivat hyvin yhtenäisiä, joita pystyi tukemaan kirjallisuudella.

Noora Niemi

A guide to support children's participation in project work in early childhood education

Year 2020

Pages 54

The purpose of the thesis was to produce a guide that supports the participation of children in project work. The aim of the guide created by the thesis was also to increase the implementation of projects supporting inclusion.

The frame of reference for the thesis consisted of; children's participation in early childhood education, project work and other works that dealt with issues affecting children's participation. The research part of the guide was carried out with the help of a survey of one unit's early childhood education teachers. The survey raised information about the content and structure of the guide, on the basis of which I built the guide.

The output of the thesis is a guide for early childhood educators, which present concrete examples of the implementation of a project supporting children's inclusion. The guide described the children's involvement in early childhood education, the project and an example of the project. Concrete examples were distributed in the guide for the design, implementation and evaluation phases of the project. The structure and content of the guide are based on the wishes raised in the survey of early childhood education teachers, the literature and my own experiences of implementing an inclusive project. The wishes of the early childhood education teachers for the guide were very consistent, and this can be supported by literature.

Keywords: participation, participation pedagogy, project work, project-based learning, early childhood education

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Kehittämistehtävä ja vaiheet.....	7
3	Projektioppiminen varhaiskasvatuksessa.....	7
4	Osallisuus	9
4.1	Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa.....	10
4.2	Varhaiskasvattajien osallisuus lasten osallisuuden tukena	11
4.3	Lasten osallisuuden esteet varhaiskasvatuksessa.....	12
4.4	Osallisuuden mallit.....	13
5	Osallisuuden pedagogiikka	15
5.1	Pedagoginen dokumentointi osallisuuden tukena	17
5.2	Varhaiskasvattajien rooli osallisuuden pedagogiikan toteuttamisessa.....	18
6	Lasten osallisuus projektin eri vaiheissa	19
6.1	Lasten osallisuus projektin aloittamisessa ja suunnittelussa	20
6.2	Lasten osallisuus projektin toteutuksessa	23
6.3	Lasten osallisuus projektin arvioinnissa.....	25
7	Kehittämistyön tutkimuksellinen osuus	27
8	Oppaan rakentuminen	28
9	Toiminnallisen opinnäytetyön arviointi ja yhteenveto.....	29
10	Lähteet	32
11	Liitteet.....	35

1 Johdanto

Opinnäytetyössäni tarkastelen osallisuuden ja projektityöskentelyn yhdistämistä varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyöni tavoitteena on konkreettinen tuotos eli opas lasten osallisuuden tukemisesta projektityöskentelyssä varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Oppaan tarkoituksena on mahdollistaa osallisuutta tukeva projektityöskentely varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen henkilöstölle halutaan tarjota konkreettisia ja selkeitä menetelmiä tällaisen projektin toteuttamiseen. Oppaan tavoitteena on myös lisätä projektityöskentelyä varhaiskasvatuksessa yhdistämällä siihen lasten osallisuus koko prosessin ajan. Opas on tarkoitettu varhaiskasvatuksen henkilöstölle ja se on käytettävissä yleisesti varhaiskasvatuksessa.

Oppaan ajatus ja tarve ilmeni toteuttamani osallisuutta tukevan avaruusprojektin yhteydessä. Osaltaan ajatus lähti minulta ja työnantajani mielenkiinto aihetta kohtaan nousi esille. Opinnäytetyöraportissa ei mainita varhaiskasvatusyksikön nimeä, jossa oppaan aineisto kerättiin. Varhaiskasvatusyksikössä toimii pienistä lapsista esikouluikään olevat ryhmät. Oppaan aineiston keräämiseen sain eri ikäryhmien varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmia. Käytännöllisen oppaan rakentumista ohjasivat seuraavat kysymykset: mitä tarvitaan tietää osallisuudesta ja projektityöskentelystä ja minkälainen tieto auttaa toteuttamaan osallisuutta tukevan projektin? Näiden kysymysten avulla lähdin hakemaan oppaan rakentamiseen tarvittavaa aineistoa kyselyn vastausten avulla.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tarkoituksena oli tuottaa opas osallisuuden mahdollistavasta projektityöskentelystä varhaiskasvatuksessa. Osallisuutta tukevassa projektityöskentelyoppaassa käsitellään lasten osallisuuden huomioimista projektin eri vaiheissa. Projektin vaiheet on jaoteltu suunnittelu-, toteutus- ja arviointivaiheisiin ja rinnalle on otettu konkreettisia esimerkkejä lasten osallisuuden huomioimisesta. Opas keskittyy projektityöskentelyssä huomioon otettavaan osallisuuteen, mutta on myös sovellettavissa arkielämässä tilanteissa osallisuuden huomioimiseen. Oppaan rakentamisessa hyödynsin kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä ja kirjallisuutta. Omaksi oppimistavoitteeksi tämän opinnäytetyöprosessin aikana näin keskeiseksi syventää osaamistani lasten osallisuuden tukemisesta projektityöskentelyssä. Toisena oppimistavoitteena nousi esille eri ikäryhmien osallisuuden huomioon ottaminen projektityöskentelyssä.

2 Kehittämistehtävä ja vaiheet

Opinnäytetyöni kehittämistehtävä oli opas, joka sisältää konkreettisia esimerkkejä osallisuuden tukemisesta projektityöskentelyssä. Oppaan rakenteeseen ja sisältöön pääsivät vaikuttamaan yhden Lohjalla sijaitsevan varhaiskasvatusyksikön opettajat. Opas ei kuitenkaan ole rajattu tämän tietyn yksikön käyttöön vaan on hyödynnettävissä yleisesti varhaiskasvatuksessa. Osallisuus on rajattu oppaassani projektityöskentelyn eri vaiheisiin, joten arjessa tapahtuvan osallisuuden huomioimista sivutaan tässä oppaassa vain vähän.

Oppaan rakentuminen alkoi toteuttamastani avaruusprojektista. Tämän projektin lähtökohta oli lasten osallisuuden tukeminen. Avaruusprojektin aikana dokumentoin käyttämäni osallisuutta tukevien tapojen toimivuutta ja kehittämistarpeita. Oman toteutuksen jälkeen, huomasin tarvitsevani lisää konkreettisia toimintatapoja lasten osallisuuden tukemiselle projektityöskentelyssä. Tästä lähti idea toteuttaa opas, josta löytyisi esimerkkejä ja tietoa osallisuutta tukevan projektityöskentelyn toteuttamiselle.

Opinnäytetyöni teoreettinen tausta oli helposti löydettävissä, sillä osallisuus käsite on koko ajan yhä enemmän esillä. Varhaiskasvatukseen ja projektityöskentelyyn liittyen teoreettista taustaa löytyi myös helposti. Tarve oppaalle nousi toteuttamani osallisuutta tukevan projektin jälkeen. Projektin jälkeen osallisuus käsite nousi varhaiskasvatusyksikössä vielä enemmän esille. Tästä lähti kiinnostus projektityöskentelyssä osallisuuden tukemiseen, joten itsekin kiinnostuneena osallisuudesta lähdin toteuttamaan opasta opinnäytetyöni tuloksena.

Oppaan suunnitteluvaiheessa minulla oli selkeä kuva millainen opas tukisi parhaiten varhaiskasvatuksen henkilöstöä toteuttamaan osallisuutta tukeva projekti. Varhaiskasvatuksessa työskennellessäni osasin ottaa huomioon millaiseen oppaaseen on aikaa tutustua ja millainen palvelee parhaiten projektin toteuttamista. Koska opas ei ole sidoksissa vain tiettyyn varhaiskasvatusyksikköön, palvelee se myös muitakin yksiköitä. Opinnäytetyöraporttini liitteenä on valmis opas kokonaisuudessaan (liite 3). Oppaan valmistuttua se julkaistiin varhaiskasvatuskonsernin omassa tietokannassa. Oppaan tulostin myös varhaiskasvatusyksikköön, mistä opasta varten saatu aineisto kerättiin.

3 Projektioppiminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatus kattaa lapsen ensi vuodet peruskoulun aloittamiseen asti. Lapsen oppimisen ja kasvun polulla varhaiskasvatuksella on tärkeä rooli. Lapsen kehitystä ja oppimista tuetaan varhaiskasvatuksessa tunnistamalla ja järjestämällä tukea tarpeen ilmetessä. Laadukkaaseen varhaiskasvatukseen kuuluu monialaisessa yhteisteistyössä järjestettävä jatkuva tuki lapsen tarpeiden mukaisesti. (Opetushallitus 2020.) Varhaiskasvatuslaissa (540/2018 §2) määritellään varhaiskasvatuksen muodostuvan suunnitelmallisen ja tavoitteellisen kasvatuksen, opetuksen

ja hoidon kokonaisuudesta, jossa erityisesti pedagogiikka painottuu. Varhaiskasvatuslaissa (540/2018 §3) varhaiskasvatuksen tavoitteiksi on laadittu muun muassa lasten kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Tavoitteena on myös monipuolisen pedagogiikan toteuttaminen ja myönteisen oppimiskokemuksen mahdollistaminen. Varhaiskasvatusympäristön terveellisyyden, turvallisuuden ja oppimisen edistävyyden varmistaminen kuuluu varhaiskasvatuksen tavoitteisiin. Varhaiskasvatuksessa tuetaan lasten yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja sekä eettisesti vastuulliseen ja kestäväan toimintaan.

Tärkeää on myös lapsen osallistumisen mahdollisuuden ja vaikuttamisen varmistaminen. Varhaiskasvatussuunnitelmassa osallisuuden periaate tulee vahvasti esille. Lapsen iän ja kehitystason mukaisesti lapsen kuuluksi tulemisen ja ymmärtämisen mahdollisuus tulee toteutua varhaiskasvatuksessa. Kasvattajan tulee mahdollistaa lapsen valinnanmahdollisuus toimintoja valitessa. Varhaiskasvatussuunnitelma painottaa lasten kiinnostuksen kohteiden ja aloitteiden huomioimista, vuorovaikutusta, valintojen tekemistä ja eheyttämistä. (Kataja 2014, 58-59.) Varhaiskasvatussuunnitelmassa tulee esille myös lasten osallisuuden huomioiminen toimintaympäristön suunnittelussa ja muokkaamisessa (Kataja 2014, 77).

Varhaiskasvatuksen tulee mahdollistaa lasten osallisuus eri muodoissa. Osallisuuden tulisi kulkea jokaisen toiminnon mukana varhaiskasvatuksessa. Lasten osallisuuden tulee näkyä niin perustoiminnoissa, pedagogisessa toiminnassa kuin vapaassa leikissä. Varhaiskasvatuksen tulee mahdollistaa lasten osallisuuden tekijät, jotka voidaan jakaa seitsemään eri osaan. Näitä tekijöitä ovat lapsen oikeus iloita itsestään ja pitää itseään tärkeänä. Toinen tekijä korostaa lasten oikeutta tarpeiden täyttymiselle. Kasvattajan roolina on vastata lapsen kuuluksi ja huomatuksi tulemisen tarpeeseen. Kolmas ja neljäs tekijä koskee lapsen rohkeutta osallistua ja lapsen vaikutusmahdollisuuksien tukemista. Viimeiset osa tekijät painottavat varhaiskasvatuksen roolia omatoimisuuden tukemisessa, vastuuseen kasvamisessa sekä ympäristön yhteisessä tulkitsemisessa ja jakamisessa. (Leinonen 2014, 18.)

Lasten kehitys valmiuksilla ja kokemusmaailmalla tulee olla yhteys uusiin opittaviin asioihin. Heidän kokemuksensa, osaaminen ja mielenkiinnon kohteet toimivat lähtökohtana oppimiselle. Lasten oppimisen ja osallisuuden kannalta on keskeistä, että he kokevat kuuluvansa yhteisöön. (Opetushallitus 2018.) Varhaiskasvatuksessa projektityöskentelyn perustana toimii lasten mielenkiinnon kohteet ja toiveet. Jos kasvattajat suunnittelevat ja toteuttavat vain omia projekteja, voi projektioppiminen jäädä niukaksi. Lapsia innostaa oppimaan uutta heitä kiinnostavat asiat. Projektin teemat ja tavoitteet tulee valikoitua projektille luontaisilla tavoilla eikä laajentamalla projektia pakolla kaikille laaja-alaisen oppimisen alueille.

Varhaiskasvatuksessa laaja-alaisella osaamisella tarkoitetaan kokonaisuutta, jonka muodostavat taitojen, arvojen, asenteiden, tietojen ja tahdon kokonaisuudet. Osaamiseen kuuluu myös tietojen ja taitojen oikein käyttö, sekä kyky toimia tilanteeseen sopivalla tavalla. Laaja-

alaisen osaamisen alueita ovat ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaamisen, vuorovaikutus ja ilmaisu, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä osallistuminen ja vaikuttaminen. (Opetushallitus 2018.) Projektityöskentelyyn voidaan sisällyttää erilaisia työskentelymenetelmiä, jotka tukevat laaja-alaista osaamista. Projektin sisältö tulee perustua lasten mielenkiinnon kohteisiin, jotka mahdollistavat oppimisen. Suunniteltaessa projektia ei ole tarkoitus sisällyttää kaikkia mahdollisia teemoja, jos ne eivät luontaisesti siihen sisälly. Projektioppimisessa ei ole tarkoitus toteuttaa jokaista laaja-alaisen osaamisen aluetta vaan projekti voi keskittyä myös tiettyyn osa-alueeseen. Varhaiskasvatuksessa projektit voivat olla lyhytkestoisia pienen lapsiryhmän projekteja tai massiivisempia ison lapsiryhmän projekteja. Projektien teema voi painottua esimerkiksi luontoon, kädentaitoihin, kielelliseen oppimiseen tai leikkiin. Projektit voivat sisältää myös useampia oppimisen alueita ja toimintatapoja. (Kataja 2018.)

Varhaiskasvatuksessa pedagogisen toiminnan keskeisiä tavoitteita ja sisältöjä ovat oppimisen alueet. Oppimisen alueita ovat kielten rikas maailma, ilmaisun monet muodot, minä ja meidän yhteisömme, tutkin ja toimin ympäristössäni sekä kasvan, liikun ja kehityn. Nämä oppimisen alueet ohjaavat suunnittelemaan ja toteuttamaan monipuolista ja ehytettyä pedagogista toimintaa lasten kanssa. Oppimisen alueet toimivat yhdessä niitä yhdistellen ja soveltaen lasten osaamisen ja mielenkiinnon kohteiden mukaan. (Opetushallitus 2018.)

Projektityöskentelyssä voidaan toteuttaa valittua teemaa soveltaen eri oppimisen alueita. Projektiin liittyvät toimintakerrat voivat jokainen tukea eri oppimisen alueita samaa projektiteemaa toteuttaen. Projektioppimisen kannalta oppimisalueiden laaja-alainen tarkastelu projektin aikana luo laajemman kokonaisuuden ja mahdollisuuden oppimiselle. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) tuodaan esille asioiden ja ilmiöiden laaja-alaisen tarkastelun ja tutkimisen tärkeyden, joka mahdollistuu ehytetyn pedagogisen toiminnan avulla. Toiminnan keskeisenä lähtökohtana pidetään lasten mielenkiinnon kohteita ja kysymyksiä.

4 Osallisuus

Osallisuudella tarkoitetaan vaikuttamista, kuulumista tai liittymistä johonkin yhteisöön. Näitä yhteisöjä voi olla esimerkiksi urheilujoukkue tai työyhteisö. Yhteisön jäsenillä on oikeus kuulua tulemiselle, tiedon saannille ja lopputulokseen vaikuttamisella. Osallisuus perustuu yhteisöissä vastavuoroiseen toimintaan. Toimintaan voi osallistua toiminnallisesti aktiivisesti, oman mielipiteen ilmaisemisella ja tietojen jakamisella. Yksi hyvinvoinnin perusasioita on oman merkityksellisyyden tunne osana jotain tiettyä yhteisöä. (Isola ym. 2017.)

Lapsen osallisuudesta määritellään perustuslaissa ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Näissä määritellään, että myös lapsien tulee olla oikeutettu vaikuttaa itseään koskeviin

asioihin kehitystason mukaisesti. Lapsen osallisuus tulee toteutua kaikilla elämän alueilla, myös kodin ulkopuolella. Itseään koskevien asioiden osallistumisen lisäksi, lapsen osallisuuden oikeus käsittää valinnan vapauden, autonomian ja identiteetin kehittymisen. Perustuslaissa, YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa sekä ihmisoikeuksien yleissopimuksessa käsitellään oikeutta ottaa osaa, osallistua ja olla osallinen omassa elämässään. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010.)

Osallisuus voidaan jakaa kolmeen osaan poliittiseen, yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen osallisuuteen. Ulottuvuudet menevät osittain päällekkäin ja ovat jokainen yhtä tärkeitä osallisuuden mahdollistamiselle. Lasten ja nuorten kannalta poliittinen osuus tulee näkyviin, kun tehdään heitä koskevia päätöksiä ja ratkaisuja. Poliittinen osallisuus tulee huomioida näissä asioissa lasten ja nuorten kuulemisella ja huomioimisella. Yhteiskunnallinen osallisuus pitää sisällään tietoisuuden käytettävistä palveluista sekä kuuluksi tulemisen omassa asiakasprosessissaan. Lasten ja nuorten sosiaalinen osallisuus näkyy yhteiselämänä ja yhteisöön kuulumisena. Tunne nähdä, kuulla ja hyväksyä tulemiselle sisältyy sosiaaliseen osallisuuteen. (Mahdollisuus tehdä mikä itselle tärkeää 2018.)

4.1 Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa

Lasten kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja tulee tukea varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen tehtävä on myös kannustaa lapsia oma-aloitteisuuteen. Varhaiskasvatuksen päivittäisessä toiminnassa tulee ottaa huomioon lasten ajatusten kuunteleminen ja niihin vastaaminen sekä lasten arvostava kohtaaminen. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tärkeänä tehtävänä on huolehtia lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudesta. Henkilöstön tulee ottaa lapset mukaan toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Lasten vuorovaikutustaidot, sääntöjen ja sopimusten noudattaminen sekä luottamuksen merkitys kehittyä osallisuuden myötä. Osallisuuden rinnalla kulkevat itseluottamus, minäkäsitys ja sosiaaliset taidot, jotka vahvistuvat samalla. (Opetushallitus 2018.)

Varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulee ottaa selvää mistä lapsi on kiinnostunut, mitä hän ajattelee ja miten lapsen vuorovaikutus toimii fyysisen ja sosiaalisen ympäristön kanssa. Tällä tavoin varhaiskasvatuksessa pystytään tarjoamaan lapsille yksilöllistä, merkityksellistä ja sopivan haasteellista toimintaa. Lapsen onnistumisen kokemukset, myönteisen minäkuvan kehittymisen sekä oppimismotivaation kasvaminen lisääntyvät yksilöllisen toiminnan suunnittelun kautta. Varhaiskasvatuksen henkilökunta saa kasvatustyönsä perustaksi tärkeää tietoa lasten ajatuksista. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 83-84.) Osallisuuden vahvistamisella pyritään lapsen itse ilmaisun kehittymiseen, sekä tunteeseen aikuisen huomion saamisesta. Lasten mielpiteiden kehittyminen ja rohkaiseminen olemaan jotain mieltä, vahvistuvat osallisuuden kokemuksen myötä. Lapsen ottaminen mukaan päätöksentekoprosessiin vahvistaa lapsen osallisuutta, joka tukee päätöksentekoprosessissa lapsen vastuuntunnon ja empatian kehittymistä.

Osallisuuden vahvistamisen tavoitteena voi olla myös lapsen sitoutumisen vahvistaminen päätöksenteossa. (Venninen ym. 2010.)

Osallisuus pitää sisällään monia siihen vaikuttavia asioita, jotka vaativat varhaiskasvatuksessa erilaisia toimenpiteitä. Osallisuuden mahdollistaa lapsen kuunteleminen. (Venninen ym. 2010.) Henkilökunnan tulee kiireettömästi sekä kiinnostuneesti pystyä kuunnella lasta, sekä kirjaamaan ylös mahdollisia toiveita, joita lapsi ilmaisee. Henkilökunnan tulee luoda arkirytmistä sekä muutenkin ympäristöstä sellainen, jossa lapsella on mahdollisuus tuoda mielipiteitään esille. Henkilökunnan tulee luoda kaikille mahdollisuus mielipiteen ilmaisemiseen, mutta erityisesti kannustaa ja rohkaista niitä lapsia, jotka eivät välttämättä itse aloita keskustelua. (Venninen ym. 2010.) Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa tulee esille vahvimmin leikeissä, mutta osallisuuden tulisi ulottua kaikille toiminnan osa-alueille. Perustoimintoihin liittyvät tilanteet, kuten ruokailut vievät päivän ajasta suurimman osan. Osallisuuden merkitystä tulisi miettiä myös perustoimintojen yhteydessä. Varhaiskasvatuksen perustoimintojen aikataulussa ja toimintatavoissa tulisi olla joustavuutta, jotta lasten osallisuutta voitaisiin tukea myös näillä osa-alueilla. (Heikka, Kettukangas, Fonsén & Vlasov 2018, 36.)

Kataja (2018) tuo esille konkreettisia osallisuuden tukemisen mahdollisuuksia kokopäiväpedagogiikan ja perushoitotilanteiden näkökulmasta. Voidaan pohtia, onko tietyt säännöt oikeasti tärkeitä vai voitaisiinko niistä joustaa tulevaisuudessa. Mietitään, onko tärkeää, missä järjestyksessä ruoka ja leipä syödään, millä vaatteilla nukutaan ja minkälainen tai monta unilelua mukana saa olla. Lapselle voidaan kertoa aikuisen mielipide asiasta, mutta tärkeää on mahdollisuuksien mukaan antaa lapsen itse kokeilla ja oppia kokemuksen kautta. Lapset voivat esimerkiksi valita lepoaikaan itse paikkansa, mutta aikuinen voi pohtia yhdessä lapsen kanssa, miten tulee käyttäytyä ja mitä sitten, jos homma ei toimi. Tämä tukee lasten oman toiminnan ohjausta, eikä lapset toimi vain ulkoisen ohjauksen avulla. (Kataja 2018.)

4.2 Varhaiskasvattajien osallisuus lasten osallisuuden tukena

Varhaiskasvattajien oma osallisuus työssään mahdollistuu, kun ongelmakohtia pohditaan työyhteisössä syvällisemmin ja työntekijöiden halu osallistua kehittämiseen kasvaisi. Ilman työntekijöiden panostusta työtapojen kehittäminen on vaikeaa. Työntekijöiden halua osallistua kehittämiseen tulee tukea, sillä heidän halunsa tehdä työnsä mahdollisimman hyvin kasvaa osallisuuden kautta. Kasvattajien tulee päästä myös osallistumaan työtään koskevaan päätöksentekoon, kehittämiseen ja itseään koskeviin asioihin työn kautta. Näiden tärkeiden osallisuutta lisäävien asioiden lisäksi, osallisuus yhteisön asioihin eli yhteiseen keskusteluun pääseminen on olennaista. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden osallisuudesta keskusteltaessa, esiin nousee käsitteet voimaantuminen, sitoutuminen, toimijuus, työn imu ja alaitaidot. Jokaisen kasvattajan osallisuus varhaiskasvatuksessa on tärkeää ja oman osallisuuden merkityksen näkeminen työssään auttaa tukemaan lasten osallisuutta. (Venninen 2014, 160.)

Varhaiskasvattajien mahdollisuus vaikuttaa lasten osallisuuteen ilmenee ammatilliseen osaamiseen vaikuttavien asioiden kautta. Havainnointitaitojen hallinta, lasten kehityksen ja sen tukemisen tietämättömyys sekä osallistavien toimintatapojen puute tuo esille ammatillisen osaamisen heikkoudet. Tietämys toimintatapojen kehittämisestä lasten osallisuutta tukevaksi luodaan lapsia havainnoimalla ja koulutuksesta saadun tietämyksen avulla lapsen kehityksestä. Ammatillisen osaamisen lisäksi työhyvinvointiin vaikuttavat asiat voivat olla esteenä kasvattajan osallisuudelle ja näin lasten osallisuuden tukemiselle. Priorisointi- ja organisointikyvyn puute luovat kiirettä ja tämän seurauksena on väsynyt työntekijä, joka ei jaksaa keskittyä. (Venninen 2014, 163-164.)

Varhaiskasvatuksessa on kuitenkin joitakin asioita, joihin varhaiskasvattajat voivat vaikuttaa todella niukasti. Tällaisia asioita ovat muun muassa, henkilökunnan määrä ja lasten määrä ryhmässä. Jos varhaiskasvattajan osallisuus ei toteudu näitä asioita käsiteltäessä, vaikuttaa se myös lasten osallisuuden toteutumiseen. Kun ryhmästä puuttuu yksi kasvattaja, ryhmän lasten mahdollisuudet toteuttaa itseään valitsemassaan toiminnassa vähentyy. Myös lapsimäärä kasvattajaa kohden rajoittaa kasvattajan syventymistä johonkin tiettyyn toimintaan tietyn ryhmän kanssa. Työntekijöiden väsymys ja asiaan paneutumattomuus, voivat tehdä omat vaikutusmahdollisuudet olemattomiksi. Vaikutusmahdollisuuksia kannattaa pysähtyä pohtimaan yhdessä ja rajata ne oman vaikutusmahdollisuuden ulkopuolisiksi jääviin asioihin ja asioihin, joihin on edes vähän mahdollisuus vaikuttaa. (Venninen 2014, 165-170.)

4.3 Lasten osallisuuden esteet varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa saattaa usein käydä niin, että aikuisen omat tarkoitukset ohjaavat lasten osallistumista. Aikuisen määräämä lapsen osallisuuden tapa ei tue lasten vapaata osallistumista toimintaan. Osallisuuden näkymättömyyden syynä voidaan käyttää rakenteiden ja puitteiden sopimattomuutta lapsen osallistumiselle. Myös ajatukset käytäntöjen soveliaisuudesta ja lasten mielenkiinnon puutteesta osallistumiseen, näyttäytyvät syynä osallisuuden toteutumattomuudelle. (Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 225.) Päiväkodeissa on tiettyjä sääntöjä ja rutiineja, joihin on totuttu ja jotka ohjaavat päivää rutiininomaisesti. Näistä säännöistä ja rutiineista harvoin poiketaan, sillä näiden avulla suunniteltu toiminta ja välttämättömät toiminnot saadaan läpivietyä onnistuneesti. Osallisuuden kehittymiselle nämä rutiininomaiset toiminnot ovat esteenä, sillä lasten ajatukset jäävät helposti huomioimatta, jos ne eivät auta mitenkään suunnitelmallista toiminnan loppuun saattamista. (Brotherus & Kangas 2018, 21.)

Osallisuuden kehittämisen esteenä voi olla varhaiskasvatuksen henkilökunta. Varhaiskasvatuksen henkilöstön haasteena voi olla luoda myönteinen ilmapiiri ja olosuhteet osallisuuden kehittymiselle. Tähän vaikuttavat henkilökunnan kiinnostus ja tietämys lapsen osallisuuden kehittämisestä, sekä ammattitaito lapsen kehityksestä. Henkilökunnan ammattitaito erilaisista

tiedonkeruutavoista sekä sisälle lapsen maailmaan pääsy, voivat rajoittaa osallisuutta. Henkilökunnan tulee olla tietoinen erilaisista menetelmistä hankkia tietoa lapsista sekä osata dokumentoida tätä tietoa oikein. Tiedon keruu tavat, kuten havainnointi ja kuuntelu vaativat henkilökunnalta kykyä keskittyä lapsen kuunteluun ja toimintaan. (Venninen ym. 2010.) Henkilökunnan tärkeänä osallisuutta tukevana toimintana on kyky hyödyntää lapsilta saatua tietoa varhaiskasvatuksen toiminnan pohjana. Osallisuuden kehittäminen ei etene pidemmälle, jos henkilökunnalla ei ole taitoa tulkita lapsilta saatua tietoa ja tehdä sen pohjalta johtopäätöksiä. Osallisuutta ei voida kehittää ilman, että henkilökunta kehittää osallisuutta tukevia toimintatapoja varhaiskasvatuksessa. Kyky arvioida ja kehittää vanhoja ja uusia toimintatapoja tukee osallisuuden kehittymistä. (Venninen ym. 2010.) Henkilökunnalla tulee olla halu ja into kehittää, kokeilla ja arvioida erilaisia menetelmiä.

Osallisuuden kehittymisen esteet näkyvät myös leikkiympäristöissä päiväkodissa. Lapsiryhmän rauhallisuuden ja leikkiin keskittymisen ylläpitämiseksi aikuiset usein muodostavat leikkipisteitä ja jopa jakavat lapset eri leikkeihin. Näiden avulla pyritään ehkäisemään meteliä ja vaeltelua ryhmätilassa. Osallisuutta tukeva leikkiympäristö vaatii monia huomioon otettavia seikkoja. Haasteena päiväkodissa on tarjota mahdollisuuksia erilaisiin ja vaihteleviin leikkeihin. Leluja ja tiloja ei ole mahdollista vaihtaa päivittäin, sillä molemmat ovat yleensä rajallisia päiväkodissa. Leikkiympäristöjen muuttaminen muuttuvien tarpeiden mukaan on haasteena, sillä aika ja muu toiminta tulee tässä vaiheessa vastaan. Leikkiympäristön tulisi mahdollistaa pitkäkestoinen leikki, jonka haasteena on päiväkodin aika ja tila rajoitukset. (Brotherus & Kangas 2018, 31-33.)

4.4 Osallisuuden mallit

Osallisuuden rakentumista ja elementtejä kuvataan erilaisten mallien avulla. Mallit kuvaavat osallistumista jatkuvana prosessina. Kasvattaja voi peilata mallien avulla omaa työskentelyään ja kasvatusajatteluaan. (Eskel & Marttila 2013, 79.) Valitsin lähempään tarkasteluun Robert Hartin tikapuumallin, Harry Shierin osallisuuden tasomallin ja Nigel Thomasin osallisuuden mallin.

Robert Hartin tikapuumallin periaate on, osallisuuden määrän lisääntyminen tikapuita ylöspäin kiivetessä. Hän loi tikapuihin kahdeksan askelmaa kuvaamaan osallisuuden eri tasoja ja sitä, miten osallisuus rakentuu ja sijoittuu eri portaille kasvattajan mahdollistamana. Hartin mukaan lasten osallisuus rajoittuu tai avautuu kasvattajan toiminnan kautta. Mallin mukaan lasten vaikuttamisen suuruus päätöksentekoon mahdollistaa osallisuuden tasa-arvoisen suuruuden toiminnassakin. Tämän takia tikapuumallia on kritisoitu, sillä lasten subjektiivisia kokemusten merkitystä ei oteta huomioon vaan osallisuus lisääntyisi automaattisesti vaikutusmahdollisuuksien ja vallan lisääntyessä. (Eskel & Marttila 2013, 79.)

Tikapuumallin ensimmäinen porras perustuu lasten mukana oloon ajatuksia kuitenkin huomioiden ottamatta. Voidaan esitellä lasten töitä, mutta lapset eivät ole mukana valinnoissa tai järjestelyissä. Toisessa portaassa lapset osallistuvat jo toimintaan, mutta aikuisen ohjaamana. Esimerkiksi lauluesityksessä lapset ovat mukana esittämässä, mutta laulut voivat olla aikuisen valitsemia ja sisältö voi olla lapsille tuntematon. Kolmannella portaalla lasten mielipiteet pääsevät mukaan, mutta vain muodonvuoksi. Lapsilla voi olla vaikeuksia tuoda ajatuksia esille. Neljäs porras tukee lasten vapaaehtoista mukana oloa ja mielipiteiden kunnioittamista. Tässä portaalla kuitenkin vielä kasvattajan rooli on suuri. Viidennellä portaalla kasvattajat suunnittelevat ja johtavat toimintaa edelleen, mutta lasten näkemykset huomioidaan. Kuudes porras mahdollistaa jo lasten mukana olon suunnittelun ja toteutuksen jokaisessa vaiheessa, mutta aikuinen tekee aloitteen toiminnalle. Porras seitsemän antaa lasten toimia aloitteen tekijänä ja toteuttajana kasvattajien pysyen taustalla. Lopulta kahdeksannella portaalla tapahtuisi lasten ja kasvattajien tasavertainen toiminta kaikissa vaiheissa. (Eskel & Marttila 2013, 79-81.)

Harry Shierin osallisuuden tasomallissa on viisi osallisuuden tasoa, joista ensimmäinen kuvaa niukkaa osallisuutta ja viides suurta osallisuutta. Shierin mukaan osallisuuden minimi edellytykselle riittää kolmen ensimmäisen kohdan täyttyminen. Harry Shierin malli tarkastelee lapsen ja aikuisen vuorovaikutuksen kautta lasten osallisuutta. Aikuisen roolin pohdintaan ja jäsentämiseen kasvattaja voi mallin avulla saada konkreettisia välineitä. (Eskel & Marttila 2013, 81.) Shierin tasomallin viisi osallisuutta tukevaa tasoa lisäävät osallisuutta tason noustessa. Ensimmäisellä tasolla kuunnellaan lapsia. Toisella tasolla tuetaan lasten mielipiteiden ilmaisua. Kolmannella tasolla otetaan jo huomioon lasten näkemykset. Neljäs taso mahdollistaa lasten mukaan oton päätöksentekoprosessissa. Viimeisellä eli viidennellä tasolla valta ja vastuu päätöksenteossa jaetaan yhdessä lasten kanssa. (Eskel & Marttila 2013, 81.)

Nigel Thomasin osallisuuden mallissa on kuusi ulottuvuutta, jotka tekevät lasten yksilöllisyyden näkyväksi. Yksilölliset tilanteet voivat vaatia lapsen mielipiteen muodostumisen ja ilmaisemisen tueksi, tietoa tilanteesta ja vaihtoehtoista. Toinen tilanne voi vaatia paljon tukea ja rohkaisua, että lapsi luottaa siihen, että hänen ajatuksensa ovat arvokkaita ja häntä kuunnellaan. Ensimmäinen ulottuvuus antaa mahdollisuuden lapsen valita. Toinen ulottuvuus mahdollistaa tiedon saannin. Kolmannessa ulottuvuudessa lapsella on mahdollisuus vaikuttaa prosessiin. Neljännessä ulottuvuudessa mahdollisuus itsensä ilmaisuun korostuu. Viidennessä ulottuvuudessa lapsella on mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisuun. Viimeisessä eli kuudennessa ulottuvuudessa lapselle annetaan mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Eskel & Marttila 2013, 81-83.)

Thomasin mukaan kasvattajilla on neljä lähestymistapaa lasten osallisuuteen. Nämä lähestymistavat ovat kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. Kliinisessä lähestymistavassa osallistumista pidetään riskinä lasten hyvinvoinnille ja heidät suljetaan pois

päätöksenteosta. Byrokraattisessa lähestymistavassa organisaation asettamat vaatimukset osallisuudelle ohjaavat kasvattajaa täyttämään ne. Lasten oikeuden puolesta osallisuus koetaan tärkeäksi asiaksi arvosidonnaisessa lähestymistavassa. Lasten osallistumisen koetaan vaikuttavan päätöksenteon laatuun ja lopputulokseen positiivisella tavalla. Viimeisessä lähestymistavassa kyynisesti suhtautuvat kasvattajat ovat sitä mieltä, ettei lapsille tulisi antaa lisää valtaa ennestään olevan vaikutusvallan takia. (Eskel & Marttila 2013, 83-84.)

Näihin kolmeen osallisuuden malliin tutustuessani koin Harry Shierin osallisuuden tasomallin sopivan parhaiten tukemaan oppaan rakentamista. Mielestäni projektin etenemisessä voidaan käyttää Shierin tasomallin viittä tasoa. Näiden tasojen avulla voidaan edetä projektin eri vaiheissa, tukien lasten osallisuutta. Oppaassa tulee esille jokainen projektin vaihe, ja miten niissä voidaan tukea lasten osallisuutta. Ensimmäisellä tasolla lapsen kuuntelu sijoittuu projektin suunnitteluvaiheeseen, jossa etsitään projektille aihetta ja menetelmiä. Toisella tasolla tuetaan lasten mielipiteiden ilmaisua. Oppaassa on esimerkkejä lasten mielipiteiden ilmaisulle, jos sanallinen ilmaisu ei ole mahdollista. Kolmannessa ja neljännessä tasossa otetaan huomioon lasten toiveet ja otetaan heidät mukaan päätöksentekoprosessiin. Oppaassa tuodaan esille lasten toiveiden konkreettinen näkyminen toiminnassa. Lasten ottaminen mukaan päätöksentekoprosessiin tuodaan esille, esimerkiksi projektin toteutustapojen ja materiaalien päättämässä. Viides taso tuo esille aikuisen ja lapsen vallan ja päätöksenteon yhteisen jakamisen. Oppaassa projektin vaiheissa, se ilmenee lasten toiveiden mukaan ottamisena ja aikuisen tietämyksellä, mitä voidaan toteuttaa ja mitä ei. Tuon myös oppaassa esille vastuun jakamisen lasten kanssa projektin toteutusvaiheessa.

5 Osallisuuden pedagogiikka

Pedagogiikka varhaiskasvatuksessa tarkoittaa käytännön toimintaa, joka toteutuu sekä arjen käytännöissä ja vuorovaikutuksessa aikuisten ja lasten välillä. Pedagogiikka liittyy päiväkodin kasvatusyhteisöön ja toimintakulttuuriin samalla tavalla kuin yksittäisten opettajien työhön. Varhaiskasvatuksessa pedagogiikka rakentuu kasvatuksen, opetuksen ja hoidon ympärille. Tämä kertoo siitä, että pedagogiikka ilmenee päivän kaikissa tilanteissa. Pedagogisen toiminnan kannalta tärkeitä ovat kaikki tilanteet riippumatta siitä, missä hetkessä ne tapahtuvat. Pedagogisen toiminnan kannalta on merkittävää se, mitä toiminnan aikana tapahtuu niin toimintahetkissä kuin ulkoiluissa tai ruokailutilanteissa. (Karila 2017.)

Karila (2017) tuo esille varhaiskasvatuksen opettajan tietoisuuden tärkeyden siitä, miksi ja millä perustein jokin tilanne toteutetaan niin kuin se on suunniteltu toteutettavan. Toiminnan tavoitteita määrittäessä tulee ottaa huomioon, mistä tavoite rakentuu ja kenen tavoitteesta on kyse. Päiväkotiarjen toimintaan liittyvien tavoitteiden asettamisessa tulee ottaa huomioon osallistuvat lapset, kehitykseen ja ikään liittyvät ajankohtaiset kysymykset sekä lapsilta

nousevat oppimisen kohteet. Pedagogiselle toiminnalle asetettujen tavoitteiden tulisi mahdollistaa lasten aktiivisuus ja suunnitelman muokattavuus lapsilta nousseiden oppimisen kohteiden avulla. (Karila 2017.)

Varhaiskasvatuksen pedagogiikan yksi ulottuvuuksista on lasten oppimisympäristö. Oppimisympäristön tulisi tukea lasten aktiivista oppimista, joten ympäristön tulee mahdollistaa lasten oppimisen tilanteita. Fyysisen ympäristön lisäksi pedagogiseen oppimisympäristöön sisältyy päiväkodin käytännöt ja säännöt. Käytäntöjen ja sääntöjen vaikutuksia tulisi miettiä, sillä näiden avulla rajaamme tai estämme tiettyä toimintaa. Lasten osallisuus käytäntöjen suunnittelussa ja kehittämisessä mahdollistuu lasta vakavasti kuunneltaessa. (Karila 2017.) Varhaispedagogiikan olennaisena osana on leikki- ja oppimisympäristön rakentaminen, ylläpitäminen ja uudistaminen. Toimintaympäristön muokkaaminen voidaan sisällyttää toiminnan sisältöön yhdessä lasten kanssa tehtäväksi. Lapset otetaan mukaan kaikkeen päiväkodin toimintaan, myös niihin mitä aikuinen on tottunut tekemään yksin, kuten sänkyjen petaaminen. Tämä vapauttaa aikaa vuorovaikutukseen lasten kanssa ja tuo vuorovaikutuksen toiminnan keskiöön. (Kataja 2014, 77-78.)

Osallisuuden pedagogiikan tavoitteena on opettaa vastavuoroisuuden periaatetta. Lapset ovat oppineet, miten kuunnellaan ja tullaan kuulluksi. Lasten halutaan kokevan olevan kuulemisen arvoisia, ihania ja ainutlaatuisia. Osallisuuden pedagogiikalla halutaan kasvattaa lapsia, jotka kunnioittavat toisia ja luottavat itseensä, ovat omatoimisia, aktiivisia ja ajattelevia. (Kataja 2014, 80.) Osallisuus pedagogiikan keskiössä on vuorovaikutus ja vuorovaikutustaidot. Kokonaisvaltainen kasvatustajattelu niin tavoitteista, arvioista ja menetelmistä luo kokonaisuuden lasten ja aikuisten yhteisestä osallisuudesta. Lasten osallisuuden tukeminen pedagogisessa suunnittelussa ja sääntöjen luominen yhdessä tukevat osallisuuden toteutumista paremmin. Yhdessä sovitut säännöt sitouttavat lapset paremmin ottamaan vastuuta omasta tekemisestään. Vaikuttamiselle ja osallisuudelle luodaan uusi ulottuvuus, kun lasten mielipiteiden esittäminen sitoutuu vastuuseen. (Kataja 2014, 64.)

Kataja (2014, 60) tuo esille sen, että pedagogiseksi työksi koetaan suunnittelu, jonka aika on, kun lapset eivät ole paikalla. Etukäteen suunnitellut ja ohjatut toiminnot eivät tue osallisuuden pedagogiikkaa. Hän tuo esille vielä sen, ettei kasvattajan suunnittelemat toiminnot välttämättä sisällä tarpeeksi lapsille kiinnostavaa ja merkityksellistä sisältöä. Pedagogiikkaa voidaan rajata liian kapeaksi, jolloin se on esteenä lasten osallisuudelle. Pedagogiikan rajaaminen voi estää lasten kuulluksi tulemisen mahdollisuuden, kun aikuinen ajattelee minkä tahansa lapselta kuulemansa asian riittävän. Lasten kuuntelemista voidaan tarkastella kahden eri näkökulman avulla. Omien asioiden kertominen ja kuuluksi tuleminen ovat lapselle tärkeitä. Nämä asiat mahdollistavat tunteet osallisuudesta ja osallisuuden henkilökohtaisesta kokemuksesta. Kuuntelemista voidaan tarkastella myös toiminnan muuttamisen ja kehittämisen

näkökulmasta. Varhaiskasvatuksen henkilöstö ohjaa ja tukee lapsia keskustelemaan ja ehdottamaan muutoksia pohdittavista asioista. (Leinonen 2014, 35.)

5.1 Pedagoginen dokumentointi osallisuuden tukena

Pedagoginen dokumentointi mahdollistaa varhaiskasvatuksen suunnittelun, toteutuksen, arvioinnin ja kehittämisen. Pedagogisella dokumentoinnilla halutaan vaikuttaa siihen, mitä lasten kanssa tehdään ja miten oppimisympäristön toimintakulttuuri rakennetaan. Dokumentit, joita kerätään prosessin aikana muodostavat tarkasteltavan sisällön. Myös dokumenttien tulkitseminen yhdessä henkilöstön, lasten ja vanhempien kanssa rakentaa uutta ymmärrystä tarkasteltavasta sisällöstä. (Rintakorpi 2017.) Pedagogisella dokumentoinnilla voidaan tukea lasten osallisuutta, ja tarkastella tukeeko ryhmän pedagogiikka lasten todellisia tarpeita ja mielenkiinnonkohteita. Voidaan myös dokumenttien avulla tehdä johtopäätöksiä esimerkiksi siitä, millä tavalla lasten osallisuus toteutuu lapsiryhmän toiminnassa. Pedagogisella dokumentoinnilla mahdollistetaan lasten osallisuuden konkreettisesti näkyväksi tekeminen ryhmän toiminnassa. Tarkoituksena on laajentaa aikuisten ymmärrystä lapsista. Dokumentoinnin avulla ymmärrys lasten yksilöllisistä mielenkiinnon kohteista, vahvuuksista, kehityksestä, oppimisesta ja tarpeista laajenee. (Ahonen 2017, 92.)

Varhaiskasvatuksessa dokumenttien avulla mahdollistetaan yhdessä lasten kanssa tehtävä toiminnan arviointi. Dokumenttien avulla voidaan tehdä näkyväksi mennyt toiminta tai tuotos, joka on tehty yhdessä lapsen kanssa. Pienten lasten kanssa varhaiskasvattajan ja vanhemman tekemä pedagoginen dokumentointi voi edistää lapsen hyvinvointiin liittyviä tekijöitä. Pedagoginen dokumentointi antaa mahdollisuuden kaiken ikäisten lasten kommunikointiin ja kasvatuskulttuurin rakentamiseen. Pedagogisella dokumentoinnilla tuotetut dokumentit kuten valokuvat, auttavat luo-maan keskusteluja ja lisäämään osallisuuden kokemusta sekä arvostetuksi tulemistä. (Rintakorpi 2014, 142.)

Rintakorpi (2014, 143) tuo esille pedagogisen dokumentoinnin mahdollistavan lasten osallisuuden esille tulemisen erilaisissa toiminnoissa. Hän mainitsee, että lasten kokemukset toiminnasta voidaan dokumentoida tukemaan myös vanhempien ja lasten vuorovaikutusta. Dokumentointi tukee varsinkin pienten lasten kokemusten esille tuomista toimintojen aikana, sillä toteutettu lopputuotos ei kerro lapsen kokemuksista mitään ilman varhaiskasvattajan dokumentointia. Kasvattajan työn kannalta pedagogisella dokumentoinnilla tuotetut lapsen kiinnostuksen kohteet ja tarpeet ovat merkittäviä. Lasten mielipiteiden arvo ja ajatusten merkityksellisyys mahdollistuvat havainnoimalla ja dokumentoimalla lasten ajattelua ja toimintaa. (Rintakorpi 2014, 144.)

5.2 Varhaiskasvattajien rooli osallisuuden pedagogiikan toteuttamisessa

Varhaiskasvattajan itsereflektio on keskeinen asia lasten osallisuuden toteutumiselle. Suureen rooliin on noussut varhaiskasvattajien keskittymisen puute, joka on esteenä lasten kuulemiselle. Kasvattajana työssään voi pysähtyä miettimään, toimiiko rauhallisesti ja istuu vaikka lasten kanssa lattialle, vai poukkoileeko paikasta toiseen. Osallisuuden pedagogiikka vaatii varhaiskasvattajalta tavoitteellisuutta, havainnointia, läsnäoloa ja sensitiivisyyttä. Osallisuuden pedagogiikan ihanteena puhutaan lapsilähtöisestä, mutta aikuisjohtoisesta toiminnasta. Tällä tarkoitetaan sitä, että aikuinen antaa turvalliset puitteet toiminnalle ja kantaa vastuun. Kasvattajan sitoutuneisuus lisää huomattavasti lasten sitoutuneisuutta, joten aikuisen läsnäolo vaatii keskittymistä ja ajan antamista lapsille. Lasten ajatusten huomioiminen ja kuuntelu vaatii sensitiivisyyttä ja kuuntelua kasvattajalta. Osallisuuden toteutumisessa lasten ajatusten huomioiminen ja kuuntelu täytyy johtaa toimintaan. (Kataja 2014, 75.)

Osallisuuden pedagogiikassa varhaiskasvattajan sensitiivisyyttä pidetään erittäin tärkeänä. Sensitiivisyyden avulla kasvattaja luo ystävällistä ilmapiiriä, kykenee aistimaan lasten tunnetiloja sekä sanattomia ja sanallisia viestejä. Kasvattajan täytyy myös kyetä vastaamaan näihin lapselta saatuihin viesteihin. Kasvattajan tulee antaa lapselle mahdollisuus kuuluksi tulemiselle, ajatusten ilmaisulle, tutkimiselle, aloitteille, johtopäätöksillä ja toiminnan valitsemiselle. Kasvattajan tulee muistaa, että hänen toimintansa viestii lapsille enemmän kuin hänen sanansa. Tietoisesti tai tiedostamattomasti kasvattaja opettaa toiminnallaan lapsille enemmän. (Kataja 2014, 75.) Kataja (2014, 76) tuo esille kasvattajan aktiivisen roolin, joka mahdollistaa kasvattajalle herkän kuuntelijan ja oivaltajan roolin. Hän tuo myös esille sen, että osallisuuden toteutumiselle on tärkeää kuuntelun ja havainnoinnin lisäksi tuoda mukaan lapselle ominaisia mielikuvituksen ja leikin elementtejä. Varhaiskasvattajan olennainen menetelmä on havainnointi, joka mahdollistaa osallisuuden toteutumisen etenkin pienten lasten kanssa. Kasvattajalla tulee olla halu ymmärtää ja kuunnella lasta hänen antamien viestien perusteella.

Tarkasteltaessa osallisuuden pedagogiikkaa huomataan, että lapset osallistuvat mielellään ja ymmärtävät oppimisen mahdollisuuden kaikissa arjen tilanteissa. Osallisuuden pedagogiikassa vaikeinta on aikuisen rooli. Oppimisen, kokemisen ja yhdessä olon hetket arjessa ovat aikuisille haastavaa oppia näkemään. Tämän takia hetket, joihin olisi mahdollisuus tarttua, menevät ohitse. Keskeisintä kasvattajan toiminnalle on tarttua lasten aloitteisiin ja arjen mahdollisuuksiin. Osallisuuden pedagogiikkaa ei tue se, että aikuiset lupaavat tai ohittavat lasten toiveita. (Kataja 2014, 59.) Osallisuuden pedagogiikassa varhaiskasvattajan tulee myös muistaa se, että lapsilla on oikeus olla myös osallistumatta. Osallistumatta jättäminen tukee myös lasten osallisuuden tunnetta. Lapset voivat osallistua olematta osallisia toiminnassa, esimerkiksi lapset voivat osallistua suunnitteluun, vaikka eivät halua osallistua itse toimintaan.

Oikeanlaisen vuorovaikutuksen kanssa pienemmätkin lapset voivat tuntea olevansa merkityksellisiä yhteisössä, joka mahdollistaa mukana olon olevan osallisuutta. (Kataja 2014, 76.)

Työyhteisössä varhaiskasvattajien tulisi käydä jatkuvaa pedagogista keskustelua, jotta voitaisiin toteuttaa laadukasta varhaiskasvatusta. Jatkuvan pedagogisen keskustelun rinnalla, tärkeää on osallisuuden käsitteen määrittely, jotta osallisuudesta olisi yhteinen ja jaettu merkitys. Osallisuuden pedagogiikan toteutumiseen vaaditaan varhaiskasvattajien positiivinen suhtautuminen lasten osallisuuteen. Symbolisesta vallasta luopuessa varhaiskasvattajilla tulee olla kykyä ja tahtoa siihen. Varhaiskasvatuksessa osallisuuden tulisi läpäistä kaikki toiminta, ja olla jatkuvasti läsnä. Varhaiskasvattajat mahdollistavat osallisuuden luomalla sellaisen toimintakulttuurin, jossa irralliset osallisuustapahtumat eivät vain toteuta osallisuutta. Tämän avulla saadaan organisaation toimintafilosofiaan muutos osallisuuden arvomaailmasta näkyväksi. (Kataja 2014, 80-81.)

Varhaiskasvattajan rooli on myös merkittävä pedagogisessa dokumentoinnissa. Kasvattajan dokumentoinnin taustalla on luotu suhde lapseen, jota hän dokumentoi. Pedagoginen dokumentointi rakentuu kasvattajan ja lapsen yhteistyön, ja heidän yksilöllisten valintojen kautta. Dokumentoiva varhaiskasvattaja tuo esille epäsuoria ajatuksia, siitä mikä on hänen mielestään arvokasta toimintaa pedagogiikan näkökulmasta. Varhaiskasvattajilta vaaditaan pohdintaa esimerkiksi siitä, miksi lapsen näkökulma on tärkeä. Kasvattajien tulee tehdä yhteistyötä, keskustella ja uudelleen organisoida toimintatapoja. Tärkeää on muistaa dokumentoidessaan mikä on olennaista dokumentoida. (Rintakorpi 2014, 143.)

6 Lasten osallisuus projektin eri vaiheissa

Tässä luvussa on tarkoitus tuoda esille lasten osallisuuden näkymistä projektin eri vaiheissa. Aiheeseen liittyvä kirjallisuus ja toteuttamani avaruusprojekti antavat teoreettista, konkreettista ja kokemukseen perustuvaa tietoa. Avaruusprojekti on toteutettu varhaiskasvatuksenyksikössä 3-5 vuotiaiden lasten kanssa. Projektin lähtökohtana on lasten osallisuus. Avaruusprojekti on viiden toimintakerran kokonaisuus, jossa jokaisessa toimintakerrassa perehdytään avaruuteen, erilaisten luovien menetelmien avulla. Projektin toimintakertojen tuotokset koottiin avaruushuoneeksi, johon projektin loputtua tehtiin avaruusmatka. Toimintakerrat sisälsivät askartelua, maalaamista, soittamista, tanssimista, laulamista ja videoiden avulla avaruuteen perehtymistä. Projektin teemaan, luoviin menetelmiin ja materiaaleihin etsittiin ideoita ja toiveita lapsilta, erilaisten menetelmien avulla. Tässä luvussa osallisuuden tukemisen konkreettisia esimerkkejä tuodaan esille kirjallisuuden ja oman kokemuksen eli avaruusprojektin avulla.

Projekteista voidaan tunnistaa yleiset päävaiheet, jotka ovat perustaminen, suunnittelu, toteutus ja päättäminen. Kuitenkin jokaisella projektityypillä on päävaiheiden lisäksi erityispiirteitä. Projektien yksityiskohdat tulee määrittää projekti kohtaisesti. (Kymäläinen, Lakkala, Carver & Kamppari 2016.) Projektityöskentely mahdollistaa pidempikestoisen työskentelyn lasten osallisuuden tukena. Projekteissa yhdistyy toiminta, joka sisältää lasten kiinnostuksen kohteita ja eri oppimisen alueita. Osallisuutta tukevilla projekteilla keskeistä on yhteinen innostuminen, suunnittelu, toteuttaminen ja arviointi. (Kataja 2018.)

6.1 Lasten osallisuus projektin aloittamisessa ja suunnittelussa

Projektin aloitus perustuu ideointivaiheeseen, joka on todella keskeisessä roolissa projektin toteuttamisessa. Ideointivaiheessa mietitään projektin tavoitteenasettelua, rajausta ja suunnitelmista sekä tehdään toimintaympäristön analyysi. Alussa määritellään projektin tarve, mihin projektin on tarkoitus vastata ja mitä sen on tarkoitus saada aikaan. Ideointivaiheessa projektin tavoitteet voivat olla suuntaa antavia, jolloin ne tarkentuvat suunnitteluvaiheessa. Kohderyhmien toiveet ja tarpeet projektille tulee kartoittaa ideointia tehdessä. Projektin strategiset valinnat, kuten mahdollisuudet ja vaihtoehdot, tulee kartoittaa, jotta voidaan tarkentaa tavoitteita. (Kymäläinen ym. 2016.)

Projektin aloittaminen ja suunnittelu voi lähteä liikkeelle oikeastaan mistä tilanteesta tai aiheesta. Pääasiana on kuitenkin, että projektin teema ja toteutustavat nousevat lasten ajatuksista tai toiveista. Arjessa aikuisen on tärkeää mahdollistaa lapselle vuorovaikutustilanteet, joissa lapsen ajatukset pääsevät kuuluviin. (Korppi & Latvala 2010.) Aikuisen rooli on merkittävä lasten ajatusten kuulemiselle, koska projekti tarvitsee ajatuksen ja idean ennen sen käynnistymistä. Toteuttamani avaruusprojekti lähti liikkeelle ruokapöytä keskustelusta, jossa lapset olivat kiinnostuneita, mitä avaruudessa on ja olemmeko me avaruudessa. Projektin teemaksi muodostui avaruus lasten kiinnostuksen mukaan.

Projektia suunnitellessa lapset otetaan mukaan päätöksenteossa. Pohditaan yhdessä, miten, milloin ja missä valittuun aiheeseen tutustutaan. Suunnittelussa on tärkeää luoda lapselle tunne, että häntä oikeasti kuunnellaan ja hänen ajatuksensa vaikuttavat toiminnan toteutukseen. (Korppi & Latvala 2010.) Lasten osallisuuden huomioiminen ei voi jäädä vain lasten mielipiteiden kysymiseen. Ajatukset ja mielipiteet tulee siirtyä konkreettisesti projektin toteutusvaiheeseen. Avaruusprojektin luovat menetelmät valikoituivat pienryhmissä pidettävien lapsipalaverien tuotoksista. Palaverissa kysyttiin lapsilta, mitä uutta he haluaisivat tehdä päiväkodissa tai mitä tekemistä he haluaisivat tehdä useammin. Aikuinen kirjoitti lasten toiveet sanataarkkaan ylös. Menetelmien valikoitumisen lisäksi lapset vaikuttivat käytettäviin materiaaleihin. Heiltä nousi ruokapöytä keskustelussa teema sekä osa projektissa käytettävistä materiaaleista.

Projektin suunnittelussa tulee kuvata projektin syy ja merkitys. Nämä avaavat projektin tarpeellisuutta, mihin ongelmaan projekti on ratkaisu ja kenelle projektista on merkitystä. Taus-
taa auki kirjoittaessa on huomioitava selkeys, jotta muutkin ymmärtävät projektin taustan samalla tavalla kuin projektin toteuttajat. Projektin taustan kartoitukseen jälkeen kuvataan projektin tavoitteet. Projektin tavoitteilla ilmaistaan mitä projektilla halutaan saavuttaa tulevaisuudessa. Projektilla halutaan päästä tiettyihin tavoitteisiin projektin edetessä ja päättyessä. Projektista muodostuva tuotos luo toimintatavan tai halutun tilan, joka ratkaisee esillä olleen ongelman. Päättävöitteet suuntautuvat projektin loppuvaiheeseen, mutta projektille voidaan asettaa myös osa tavoitteita. Projektin toteutuksessa tavoitteet tulee pitää mielessä ja niitä tulee seurata projektin edetessä. Projektin on tärkeää kulkea kohti tavoitteita, eikä päästä irtaantumaan niistä missään vaiheessa projektia. Osatavoitteet ohjaavat projektia vaiheittain eteenpäin aina päättävöitteita kohti. (Kymäläinen ym. 2016.)

Projektia toteuttaessa täytyy päättää projektityökalut, joilla projekti aiotaan toteuttaa. Projektiryhmän ja muiden toimijoiden kanssa, tulee projektin toteutuksen alkuvaiheessa tehdä päätös käytettävistä projektityökaluista. (Kymäläinen ym. 2016.) Avaruusprojektissa lasten valitsema toteutustavat ja materiaalit vaikuttivat siihen, että projekti toteutettiin omassa ryhmätilassa. Tämän vuoksi lasten kanssa ei päästy miettimään missä heidän mielestään projekti voitaisiin toteuttaa. Myöskään lapset eivät päässeet päättämään konkreettista ajankoh-
taa projektin tekemiselle, sillä he halusivat keskustelun päätyttyä tehdä kaikki projekti toimintakerrat huomenna. Tämähän ei ollut mahdollista, mutta lasten toiveita kuunnellen aikuiset suunnittelivat toimintakerrat kokonaisuuksiksi mahdollisimman nopeasti. Kuten Turja (2007, 170) toteaa, kasvattajalla ei ole mahdollisuutta toteuttaa kaikkien lasten toiveita, vaikka hän ottaisi lasten mielipiteet huomioon päätöstentessä. Tämän takia aikuinen tarvitsee tarpeeksi tietoa lapsista ja heidän kyvystään vaikuttaa tiettyihin päätöksiin. Kasvattaja ymmärtää, että ei kykene toteuttamaan päivän varoitusajalla projektia tai toteuttamaan esimerkiksi askarteluja ulkona sään takia, vaikka lapset olisivatkin sitä toivoneet.

Projektin aloitusvaiheessa lasten ikä tai kehitystaso saattavat estää lapsia ilmaisemasta toiveitaan tai he eivät ymmärrä mitä aikuinen heiltä odottaa. Tässä tilanteessa aikuinen voi antaa vaihtoehtoja erityisesti pienille lapsille. Tärkeää on antaa vaihtoehtoja tarpeeksi monta, että lasten vaikuttaminen tuntuu todelliselta vaihtoehtoista huolimatta. Aikuisen täytyy varmistaa, että lapset ovat ymmärtäneet jokaisen vaihtoehdon ja antaa heille mahdollisuus poh-
tia mikä niistä kuulostaa parhaimmalta. (Piironen 2007.) Vaihtoehtojen antamisella voidaan valita projektin teema, toteutus tavat tai materiaalit. Mikä näistä kuulostaa kivalta, mistä ha-
luat askarrella tämän tai mitä haluaisit tehdä päiväkodissa. lästä riippumatta pystytään löytämään kiinnostuksen kohteita, joko lapsilta kuultujen toiveiden kautta tai heitä havainnoimalla arjessa.

Rintakorpi (2017) tuo esille sen, että sanallisen kommunikaation puutteen vuoksi esimerkiksi pienet lapset voivat valokuvien avulla kertoa toiveistaan. Lapset voivat myös näyttää tai kehollaan kommunikoiden tuoda esille mielipiteensä, esimerkiksi valokuvassa esiintyvistä aiheista. Projektia suunniteltaessa täytyy huomioida lasten ikä ja kehitystaso. Nämä asiat saattavat olla esteenä lapsen toiveiden ilmaisemiselle sanallisesti. Tällöin varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee itse havainnoida ja tulkita lapsen leikkiä ja tuotoksia. Tässä tilanteessa voidaan havainnoida leikkejä ja muuta toimintaa, jonka pohjalta voidaan saada selville lapsen toiminnan, käsitysten, toiveiden ja tarpeiden liittymisen. Lasten tuotoksista voidaan tulkita esimerkiksi hänen piirustuksiansa, joiden avulla voidaan saada tietoja hänen mielenkiinnon kohteistaan ja toiveistaan. (Rintakorpi 2017.)

Varhaiskasvatuksessa on yksi tärkeä dokumentti, joka auttaa lasten kiinnostuksen kohteiden ja vahvuuksien löytämisessä. Rintakorpi (2017) tuo esille sen, että lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan tulee selvittää lapsen mielipide, ja ottaa se myös huomioon. Projektin suunnittelu- vaiheessa jokaisen lapsen kohdalla voi perehtyä hänelle laadittuun varhaiskasvatussuunnitelmaan. Kuitenkin erityisen tärkeää tietoa tämä suunnitelma antaa niistä lapsista, jotka eivät iän tai kehitystason takia pysty ilmaisemaan toiveitaan sanallisesti. Varhaiskasvatuksen ammattilaiset ovat oman havainnoin avulla, ja vanhemmilta tulleen tiedon avulla laatineet varhaiskasvatussuunnitelman lapselle. Näiden avulla voidaan jo luoda lapselle kiinnostavaa projektia.

Lasten osallisuuden tukemiseen projektin aloittamisessa ja suunnittelussa voidaan käyttää konkreettisia menetelmiä. Aivorihi menetelmä antaa lapsille rajattoman mahdollisuuden tuoda esille ideoita projektiin liittyen. Tarkoituksena on kirjoittaa suoraan isolle paperille tai sitten pienille papereille ideoita, jotka viedään kaikki samalle paperille. (Piironen 2007.) Varhaiskasvatuksessa voidaan isossa ryhmässä, pienryhmässä tai yksitellen tuoda esille ideoita aikuisen toimiessa kirjuriina. Aikuisen täytyy ottaa huomioon varsinkin kirjoitustaidottomien lasten kanssa se, että jokainen halukas saa ideansa paperiin.

Toinen toimiva menetelmä varhaiskasvatuksessa on suunnittelumato/aikajana. Projektista voidaan piirtää mato tai aikajana, johon kirjoitetaan päätetyt toimintakertojen teemat ja ajankohdat. (Piironen 2007.) Varhaiskasvatuksessa tämä toimisi niin, että aikuinen kirjaisi janelle tärkeät asiat ja kertoisi lapsille, mitä hän on kirjannut. Tämän jälkeen jana olisi ryhmätilassa esillä lasten nähtävillä, ja lapset voisivat siihen aikuisen avustuksella palata aina kun he haluavat. Toimintakertojen jälkeen voidaan merkitä janaan mikä on toteutettu ja mitä tapahtuu seuraavaksi. Näin lapset ovat mukana koko prosessin ajan ja aikuisen täytyy kertoa lapsille, jos hän haluaa muokata suunnitelmaa, sillä merkintä täytyy tehdä myös aikajanaan.

Lasten kuuntelemiseen on erilaisia menetelmiä, joita voidaan käyttää projektin suunnittelussa. Vapaasti etenevät keskustelut kasvattajan ja lapsen välillä mahdollistavat lapselle

rajattoman keskustelun. Tavoitteena on nostaa lapsen ajatukset esille ja antaa hänelle mahdollisuus vaikuttaa, mitä keskustelussa nousee esille. Kun keskustelu on vapaata ja mahdollistuu erilaisissa arjen tilanteissa, lapsilta saattaa nousta esille yllättäviäkin näkökulmia, kun he eivät ennakoineet aikuisen odottavan jotain tiettyä aihetta. Vapaan keskustelun lisäksi voidaan käyttää sadutusta menetelmänä lasten vapaamuotoiselle näkökulmien esittämiselle. Sadutus voi tapahtua lasten kertomana tarinana, jonka aikuinen kirjaa ylös sanataarkasti. Lapsi voi myös piirtää sadun ja tämän jälkeen kertoa piirroksestaan tarinan, jonka aikuinen kirjaa ylös. Näiden avulla pyritään luomaan jatkokeskustelua tarinoista, joista aikuinen voi havainnoida mahdollisia projektiteemoja tai toimintatapoja. (Heikka ym. 2009, 88.)

Projektin osallisuuden vahvistamiseksi voidaan käyttää keskustelujen lisäksi haastatteluja. Varhaiskasvatuksessa kasvattaja voi keskustella lapsen kanssa kahden kesken tai pienryhmissä. Kuitenkin haastattelun tulee olla enemmän keskustelunomainen, jotta lapset tuntevat tilanteen miellyttäväksi. Varhaiskasvatusprojektia tukemaan, haastattelussa voisi käyttää ideointivaiheessa samanlaisia kysymyksiä kuin edelle mainituissa lapsipalavereissa. Kun aihe on löydetty, voidaan suunnitteluvaiheessa haastattelua muokata niin, että kysymykset perustuvat valittuun aiheeseen. Kysymykset eivät saa olla liian johdattelevia, mutta haastattelua voidaan rajata tarvittavan tiedon saamiseksi. Haastatteluissa aikuisen rooli on tärkeä, sillä yksilö- ja ryhmähaastatteluja tulee pohtia lapsen lähtökohdista. Tärkeää on myös mahdollistaa jokaisen lapsen ajatusten kuuluviin pääseminen. (Heikka ym. 2009, 89.)

Avaruusprojektin teeman muotoutumisen jälkeen, ryhmän kasvattajat halusivat ennakoita aiheeseen tutustumista värityskuvien avulla. Projektin suunnittelu oli vielä alkuvaiheessa, mutta värityskuvilla haluttiin vielä enemmän lisätä lasten kiinnostusta ja innostaa heitä pohtimaan avaruutta. Keskustelua syntyi paljon ja niistä pystyttiin poimimaan mitkä asiat lapsia kiinnostaa avaruudessa ja millä toteutustavoilla lähdemme oppimaan. Heikan ym. (2009, 91) mukaan lapset tarvitsevat kokemuksia aiheesta, jotta pystyvät ilmaisemaan näkökulmia aiheesta. Uskon, että etukäteen lisätyt värityskuvat monipuolistivat lasten ajatuksia ja tämän takia saimme paljon lasten ajatuksia avaruusprojektin toteutukseen.

6.2 Lasten osallisuus projektin toteutuksessa

Projektin toteutusvaihe on suuressa roolissa lasten osallisuuden tukemisessa. Toteutusvaihe on konkreettinen tapa näyttää, että lasten ajatuksia on kuunneltu ja projektia on suunniteltu yhteistyössä lasten kanssa. Myös lapsille tämä vaihe luo kuulluksi tulemisen tunteen sekä vaikuttamismahdollisuuden. Toteutusvaiheessa tulee ottaa huomioon odottamattomat ongelmat ja niiden takia täytyy aikatauluun jättää jouston varaa. (Piironen 2007.) Avaruusprojektin aikataulu oli suunniteltu joustavaksi ja toimintakerrat mahdollistivat rauhallisen työskentelyn sekä mahdollisuuden toiminnan muokkaamiselle.

Toteutuksen aikana voi perustella lapsille miksi monista ideoista on valittu juuri tietyt toimintakertojen tavoiksi. Lapsille voidaan tuoda esille suunnittelun ja käytännön erot. Kertoa miksi toinen tapa ei ollut mahdollista, mutta toinen oli. (Piironen 2007.) Aiemmin esille tullutta lasten ymmärtämättömyyttä projektin ajallisen ja ympäristöllisen toteuttamisen haasteista voi tuoda esille toteutusvaiheessa. Lasten kanssa voi keskustella miksi sen hetkinen sää ei soveltunut askarteluun ulkona tai miksi projektin laajuuden vuoksi, sitä ei voinut toteuttaa kokonaan yhtenä päivänä. Aikuinen kertoo lasten esittämiä ideoita ja tällä tavalla lapsille kuitenkin syntyy tunne, että heidän toiveitaan on yritetty toteuttaa.

Projektin toteutusvaiheessa tapahtuu kuitenkin myös odottamattomia muutoksia. Näiden muutosten ja haasteiden takia on tehtävä uusia ratkaisuja ja toimenpiteitä. Toteuttamisessa ennakoimisen rinnalla kulkee projektiryhmän reagoiminen muutoksiin. (Kymäläinen ym. 2016.) Projektin toteutusvaiheessa aikuisen tulee olla valmis muokkaamaan toimintaa ja antamaan mahdollisuus tehdä toiminta eri tavalla. Toiminnan muokkaamista tukee aikuisen avoimuus ja joustavuus omaa suunnitelmaansa kohtaan. Toiminnan yhteydessä ilmenevät toiveet voivat olla epämiellyttäviä aikuiselle, joten silloin saatetaan jatkaa toiminnan tuottamista omista lähtökohdista käsin. (Turja 2007, 174.)

Avaruusprojektia tehdessä huomasi sen, että suunnittelussa ja toteutuksessa tulee muistaa se, että kaikkea ei ole mahdollista toteuttaa. Lasten esille nousevat ideat voivat vaatia uutta suunnittelua, jota yhden päivän aikataulu ei mahdollista. Varhaiskasvatuksen projekteja ei pystytä kokonaisuudessaan toteuttamaan lasten ideoista ja ajatuksista käsin. Aikuinen tuottaa projektia täydentääkseen lasten ideoiden rinnalle omia ideoita. Tämän takia toteutusvaiheessa kaikki ratkaisut eivät välttämättä miellytä jokaista lasta ja ehdotuksia voi nousta esille. Aikuinen toteuttaa mahdollisuuksien mukaan myös toteutusvaiheessa lapsilta nousseita ideoita. Täytyy kuitenkin muistaa toimintaa tehdessä lapsilähtöisyys, mutta aikuisjohtoisuus.

Projektin toimintakertoja toteuttaessa voidaan käyttää myös muita konkreettisia tapoja lasten osallisuuden näkyväksi tuomiseen. Tiedetään jo, että lasten ajatukset ja ideat ovat päässeet mukaan toimintakertoihin valituksi tulleen luovan menetelmän, tai materiaalin kautta. Piironen (2007) mukaan lapsille voidaan jakaa vastuutehtäviä, ettei projekti jaa rooleja lapsen suunnittelevat ja aikuiset toimivat. Avaruusprojektista puuttui vastuutehtävät lapsilta, joten tämä olisi kehittämiskohde seuraavaa projektiani varten. Vastuutehtävät lisäävät osallisuutta entisestään projektin toteutusvaiheessa. Avaruusprojektin toimintakerrat olivat kuitenkin hyvin vapaita ja luovuutta edistäviä, joten lapset pääsivät tekemään henkilökohtaisia päätöksiä tuotostensa kanssa.

Projektin toteutusvaiheessa voidaan vielä muuttaa olosuhteiden näyttäytyessä, tehdäänkö toimintakerrat pienryhmissä vai isommassa ryhmässä. Korppi & Latvala (2010) tuo esille pienryhmän mahdollistavan tekemisestä riippumatta lapsen itsensä ilmaisun paremmin.

Avaruusprojektissa toimintaa oli pienryhmissä sekä koko ryhmän kesken. Osassa toimintakertoista voisi myös toteutusta kokeilla ison ryhmän sijaan pienryhmässä. Tekemisen luonteen takia jokainen ei välttämättä päässyt toteuttamaan itseään isossa ryhmässä niin kuin olisi halunnut. Toteutusvaiheessa lasten osallisuutta voidaan lisätä vielä dokumentoinnin avulla. Lapset voivat itse ottaa kuvia tai videoita tuotoksista sekä toiminnasta. Avaruusprojektissa kuvasin ja videoin itse lasten tekemistä ja tuotoksia. Dokumentoin kuvista ja projektin toimintakertojen tavoitteista kokonaisuuden ryhmätilan seinälle, jotta ulkopuolisetkin pääsivät niihin tutustumaan. Kuitenkin kehittämiskohteena nousi tuo lasten osallisuus myös dokumentointiin muullakin tavalla kuin toimintakertojen tuotosten tuottaminen.

6.3 Lasten osallisuus projektin arvioinnissa

Projektin päättämiseksi keskeinen asia on arviointi. Arviointiin sisältyvät asiat voidaan tuoda esille jo projektisuunnitelmassa. Projektin arvioinnin ydinasioiksi nousee mitä arvioidaan, kuka arvioi, milloin arvioidaan ja miten arvioidaan. Arvioinnissa pohditaan myös projektin mahdollisen ohjeistuksen toteutumista, projektin vapaaehtoisuuden tai pakollisuuden vaikuttavuutta projektiin sekä onko projektin syy ja kenelle sitä lähdettiin tekemään toteutunut. (Kymäläinen ym. 2016.)

Projektin loputtua palataan suunniteltuun ja toteutettuun toimintaan yhdessä arvioiden sen toteutumista. Lapsilla tulee olla mahdollisuus vapaasti ilmaista omat mielipiteensä toiminnasta ja aikuisen tulee kirjata esille tulleet asiat ylös. Lasten arvioinnin näkyväksi tekeminen mahdollistaa tulevaisuuden projektien kehittämisen. (Korppi & Latvala 2010.) Avaruusprojektin toimintakertoista toteutetut materiaalit ryhmätilan seinällä, sisälsivät kuvien ja tavoitteiden lisäksi lasten kommentteja toiminnasta. Tällä pyrittiin jättämään muisto lapsille projektista, johon he voivat halutessaan palata milloin vain. Myös tarkoituksena oli tehdä avaruusprojekti näkyväksi vanhemmille ja henkilökunnalle.

Projektin arviointia voidaan tehdä myös koko projektin ajan. Projektin lähtökohtia ja mahdollista onnistumista voidaan arvioida alussa. Lähtökohtien arviointi pitää sisällään tavoitteen oikoin tunnistamisen ja kohderyhmän tai ongelman palvelemisen. Projektia arvioidaan etukäteen, jolloin arvioinnin kohteena on projektisuunnitelma ja projektin lähtökohta. Projektin aikana arviointi tapahtuu projekti kohtaisesti määritellyn seurannan avulla. Säännöllinen seuranta auttaa kehittämään projektia sen ollessa käynnissä ja oppimaan kokemuksista projektin jatkamista varten. Kaikista näistä projektin aikana tehdyistä arvioista kootaan projektin päätyttyä loppu- tai kokonaisarvio projektista. Projektin arvioinnissa keskeisenä voi olla myös itsearviointi. Itsearviointi kysymykset voivat koskea kokousten toimivuutta, tehtävän toteutumista ja ryhmän toimintaa. (Kymäläinen ym. 2016.)

Varhaiskasvatuksessa projektin toimintakertojen arviointia voidaan tehdä jokaisen toimintakerran jälkeen. Varhaiskasvatuksen henkilöstö pystyy tehdä reaaliaikaista arviointia

toimintakerran mielekkyydestä. Toimintahetken aikana voidaan havainnoida, ettei toiminta ole ainakaan sillä hetkellä lapsille mielenkiintoista, jos heidän tarkkaavaisuutensa herpaantuu, käyttäytyminen alkaa muuttua häiritseväksi tai he alkavat väsyä. Toimintahetkeen valitut toimintatavat tai sisältö voivat vaikuttaa lasten kiinnostukseen toimintaa kohtaan. Tätä kannattaa havainnoida ja pohtia yhdessä lasten kanssa, mutta myös aikuisten kesken. (Ahonen 2017, 83.)

Koko projektin arvioinnin voi toteuttaa samalla kertaa myös projektin lopussa. Silloin valokuvat ja lasten tuotokset toimintakerroilta auttavat palauttamaan mieleen toiminnan herättämiä ajatuksia. Arvioinnissa halutaan lasten omia näkemyksiä esille toiminnan toimivuudesta ja kehittämiskohteista. Aikuinen voi arvioinnissa herätellä kysymyksillä lasten ajatuksia, mutta kysymykset eivät saa johdatella lasta vastaamaan tietyllä tavalla. Kysymykset voivat olla esimerkiksi mitä pidit toiminnasta ja mistä et pitänyt toiminnasta? (Korppi & Latvala 2010.) Avaruusprojektissa arviointi tapahtui jokaisen toimintakerran jälkeen. Lasten sanallisia kommentteja nousi esille koko toiminnan ajan, joten poimin niitä kuulemani mukaan ja kirjasin ylös. Sanallisten kommenttien lisäksi, lapset arvioivat jokaista toimintakertaa hymynaamojen avulla. Tämä oli konkreettinen tapa saada lasten mielipide näkyviin ja sen toimivuus oli mielestäni hyvä. Pienempien lasten kohdalla hymynaamojen ymmärrettävyydessä oli ajoittain haasteita. Hymynaamoja arvioinnissa käytettäessä tuli olla tarkkana, ettei lapset vaikuttaneet toistensa mielipiteisiin ennen hymynaaman laittoa tai katsomalla oman yli mitä toinen laittoi.

Projektin arvioimisen esteenä voi olla lasten ikä tai kehitystaso, jotka rajoittavat sanallista kommunikointia. Tällöin projektin arvioinnin kannalta on tärkeää koko projektin ajan dokumentoida lasten tuotoksia ja projektissa tapahtunutta toimintaa. Lapset voivat kehollaan ilmaista tai näyttää mielipiteensä tehdystä toiminnasta. (Rintakorpi 2017.) Tämän takia toiminta on tärkeä dokumentoida, jotta lapset voivat palata siihen ja kuvat mahdollistavat jokaisen lapsen mielipiteen ilmaisun. Lasten toiveiden ja mielipiteiden dokumentoinnin yhteydessä vahvistetaan heidän kokemuksiaan. Dokumentoinnilla lasten toiveet saadaan vahvistettua paremmin kuultavaksi heille itselleen sekä muille ihmisille. Dokumentointi luo keskustelua lasten toiveista ja ideoista, jonka avulla niitä voidaan kehittää pidemmälle ja tulkita uudelleen. Pedagogisella dokumentoinnilla vahvistetaan dialogisuutta lapsen ja aikuisen välillä. (Keskinen & Lounassalo 2011, 202-203.)

Projektin päättämiseen sisältyy raportointi, tiedotus ja tulosten hyödyntäminen. Tähän vaiheeseen kuuluu muun muassa loppuraportin kirjoittaminen ja julkaiseminen sekä mahdolliset muut julkaisut ja niistä tiedottaminen. Raportointi vaiheeseen siirtyessä on hyvä tietää mitä, milloin ja miten raportoi tuotettua projektia. (Kymäläinen ym. 2016.) Avaruusprojektin lopputuotos luotiin kuvien ja projektin tavoitteiden avulla ryhmätilan seinälle, mutta myös kirjallisena esityksenä, joka löytyy opinnäytetyön lopusta (liite 1).

7 Kehittämistyön tutkimuksellinen osuus

Toiminnallisen opinnäytetyön tuloksena voi olla esimerkiksi opas, kirja tai malli. Toiminnallisen opinnäytetyön tuotos on yleensä jokin konkreettinen tuote. (Salonen 2013.) Opinnäytetyöni on toiminnallinen työ, jonka lopputuloksena syntyi sähköinen ja tulostettava opas. Oppaan rakenteen ja sisällön muodostamisessa käytin laadullisia eli kvalitatiivisia tutkimuksen menetelmiä. Laadullista tutkimusta tehdessä tutkimuksen aineisto voidaan kerätä usealla eri tavalla. Laadullista aineistoa saadaan kaikesta ihmisen tuottamasta materiaalista, kuten haastatteluista tai päiväkirjoista. (Vilkkä 2015, 77.)

Aineistonkeruu opasta varten toteutui varhaiskasvatuksen opettajille suunnatulla kyselyllä (liite 2). Varhaiskasvatuksen opettajat toimivat aineistoa kerätessä asiantuntijaroolissa ja heiltä halusin kerätä tietoa hyvään oppaaseen. Kyselomakkeen lisäksi havainnoin itse työni ohessa osallisuutta ja sitä millainen opas tukisi arjessa parhaiten. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tiedonhankinnan menetelmiä voidaan käyttää joustavammin kuin tutkimustyössä. Toiminnallisesta opinnäytetyöstä syntyvä raportti on kokonaiskuva, jonka tuloksena on syntynyt jokin tuotos. Raportissa tulee ilmetä kokonaiskuva kehittämistoiminnasta, ammatillisuudesta, innovatiivisuudesta ja tekijän omasta oppineisuudesta. (Salonen 2013.)

Laadullisessa tutkimuksessa kyselyä käytetään tiedonkeruumenetelmänä, jos halutaan tietää mitä ihminen on mieltä tietystä asiasta. Kysely on tehty valmiiksi ja tiedonantajien halutaan täyttävän kyselyn itse. Kyselyn ja haastattelun erona on se, että haastattelussa haastattelija kirjaa tiedonantajan vastaukset ylös. Haastattelussa on mahdollista selventää kysymyksiä, mutta kyselylomakkeen tulee mahdollistaa tiedonantajien vastaamisen yksin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 54.) Pohtiessani millä keinoin saisin tarvittavan aineiston oppaan rakentamista varten päädyin kyselyyn. Koin kyselyyn vastaamisen olevan helpompaa varhaiskasvatus opettajien työn ohessa. Kävin keskustelua aiheesta myös kyselyn ulkopuolella kollegoiden kanssa. Varhaiskasvatusyksikössä osallisuuden ja projektityöskentelyn muodostamista oppaan muotoon, mietittiin näiden kysymysten avulla: mitä tarvitaan tietää osallisuudesta ja projektityöskentelystä ja minkälainen tieto auttaa toteuttamaan osallisuutta tukevan projektin. Toteutetun kyselyn lisäksi etsin opinnäytetyöni taustaksi teorian tietoa. Osallisuudesta ja projektityöskentelystä on paljon kirjallisuutta ja internet lähteitä. Tämän takia opinnäytetyöni teoriataustaa oli helppo löytää.

Varhaiskasvatuksen opettajille suunnattu kyselylomake (liite 2) piti sisällään kolme kohtaa. Oppaan rakentamiseen kerättävää tietoa lähdin keräämään sisältöön, rakenteeseen ja muuhun tietoon liittyen. Kyselyssä halusin varhaiskasvatuksen opettajien vastaavan omia mielipiteitään käyttökelpoisesta oppaasta. Tulostin kyselyn ja toimitin työpaikalla jokaiselle varhaiskasvatuksen opettajalle, jotka vastasivat kyselyyn työn ohessa. Kysely annettiin viidelle vastaajalle ja vastauksia määräaikaan mennessä saatiin neljä. Kyselylomakkeiden palaututtua

minulle kokosin sisältöön, rakenteeseen ja muuhun liittyvät asiat yhteen ja nostin esille eniten mainitut asiat. Kyselyn tuloksissa varhaiskasvatuksen opettajilta nousi esille paljon samanlaisia asioita opasta varten. Jo alkuun suunnittelemani opas sai tukea vastaajien mielipiteistä. Vastauksista oppaalle tärkeimmiksi ominaisuuksiksi nousi selkeä, tiivis ja helppo luki-nen opas. Myös tärkeänä pidettiin konkreettisten esimerkkien löytymistä osallisuuden tukemiseen projektityöskentelyssä. Konkreettisten esimerkkien lisäksi toivottiin teoria osuutta oppaan alkuun, joka kertoo tiiviisti lasten osallisuudesta ja projektista. Oppaaseen toivottiin myös esimerkkejä osallisuuden huomioimisesta eri ikäisten lasten kanssa. Vastauksissa tuotiin esille myös laaja-alaisen osaamisen sekä oppimisen alueiden kytkeytyminen osallisuutta tukevan projektin toteuttamisessa.

Kyselyistä nousseet toiveet opasta varten sekä omat havaintoni toteutetusta avaruusprojek-tista olivat perustana oppaan tekemiselle. Myös kirjallisuudesta hyvin löydettävät konkreetti-set esimerkit kuuluivat valmiin oppaan sisältöön. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analy-soinnin tarkoituksena on tuoda selkeyttä aineistoon ja tuottaa uutta tietoa. Analyysin avulla aineistoa pyritään tiivistämään lisäten sen informaatioarvoa. Laadullisen analyysin tulkitsemi-seen on kaksi lähestymistapaa. Ensimmäinen lähestymistapa on aineistosta käsin tiiviisti ra-kennetut tulkinnat. Toisena tapana voidaan käyttää teoreettista ajattelua tulkintojen lähtö-kohtana. (Eskola & Suoranta 1998, 84-90.) Kokosin kyselyjen vastauksen yhdelle paperille, jotta näkisin yhtäläisyydet ja eroavaisuudet. Kyselyjen vastaukset jaottelin oppaan ulkonä-köön, sisältöön ja rakenteeseen liittyen. Kyselyistä nousi esille paljon samoja ajatuksia ja toi-veita opasta varten, joten nostin useaan kertaan mainitut asiat listan kärkeen. Tämän listan jatkoksi lisäsin omat havaintoni toteuttamani projektin onnistumisista ja kehittämiskohteista. Oppaan rakentumiseen vaikutti vielä kirjallisuudesta löytämäni konkreettiset esimerkit lasten osallisuuden lisäämiseen.

8 Oppaan rakentuminen

Rakensin oppaan canva.com sivustolla, joka tuki oppaan rakentamista hyvin. Kyselyjen vas-tausten, oman kokemuksen ja kirjallisuuden perusteella oppaan sisältö keskittyy lasten osalli-suuteen varhaiskasvatuksessa, mikä on projekti sekä lasten osallisuuden tukemiseen projektin eri vaiheissa konkreettisten esimerkkien kautta. Oppaassa käsitellään lasten osallisuutta var-haiskasvatuksessa ja projektin määritelmää kyselyistä tulleiden toiveiden takia. Kyselyissä toi-vottiin teorialietoa oppaan alkuun, lasten osallisuudesta ja projektista. Konkreettiset esimer-kit osallisuuden toteuttamisesta nousi kyselyjen vastauksista, mutta myös omasta kokemuk-sestani avaruusprojektia toteuttaessa.

Oppaan alkuun rakensin teoriapohjaa lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Mielestäni oli tärkeää tuoda esille mitä lasten osallisuus ylipäättään on varhaiskasvatuksessa. Tähän

kohtaan lisäsin myös vähän teoriaa osallisuuden tukemisesta kokopäiväpedagogiikan ja perushoitotilanteiden näkökulmasta. Opas ei käsittele pääsääntöisesti arjessa tapahtuvaa osallisuuden toteutumista, mutta mielestäni näiden asioiden lisääminen avaa lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Lasten osallisuutta käsittelevän teorian jälkeen oppaassa puhutaan projektista. Oppaaseen on tärkeää tuoda tietoa projektista, sillä projekti ei välttämättä ole itseltään selvä asia. Tietenkin lasten osallisuudesta ja projektista kerrottiin oppaassa myös sen takia, koska varhaiskasvatuksen opettajien kyselyiden vastauksista nousi näitä koskevia toiveita esille. Oppaassa nousee esille laaja-alaisen osaamisen alueet ja oppimisen alueet, koska näiden pohjalta voidaan lähteä toteuttamaan projektia. Halusin tuoda nämä esille, koska nämä löytyvät varhaiskasvatussuunnitelman perusteista sekä osassa kyselyiden vastauksista nämä asiat nousivat esille. Laaja-alaisen osaamisen alueet ja oppimisen alueet toimivat osallisuutta tukevien projektien taustalla.

Oppaan keskeisin asia on lasten osallisuutta tukevan projektin toteuttaminen. Oppaassa tuodaan esille osallisuuden tukeminen projektin eri vaiheissa. Tämä osuus koostuu projektin suunnittelu-, toteutus- ja arviointivaiheista. Rakensin projektin suunnittelu-, toteutus- ja arviointivaiheet sisältämään konkreettisia esimerkkejä lasten osallisuuden tukemiselle. Konkreettisia esimerkkejä on jaoteltu myös lasten iän ja kehitystason mahdollistaviin osallisuutta tukeviin esimerkkeihin. Varhaiskasvatuksen opettajien kyselyiden vastauksista nousi esille toiveet lasten osallisuutta tukevista konkreettisista esimerkeistä oppaaseen. Kyselyiden vastauksista nousi esille myös eri ikäisten lasten ja lasten kehitystason huomioon ottaminen osallisuutta tukeviin. Oppaan tarkoituksen ja kyselyjen toiveiden takia projektin vaiheet on kuvattu erikseen ja konkreettiset esimerkit korostuvat.

Oppaan lopussa löytyy esimerkki osallisuutta tukevasta projektista. Halusin tuoda oppaaseen konkreettisen esimerkin omasta avaruusprojektistani. Päädyin avaruusprojektin lisäämiseen oppaan loppuun, koska mielestäni kokonaisuuden hahmottamista helpottaisi konkreettinen esimerkki myös toteutetusta projektista. Avaruusprojektin lisääminen oppaan loppuun auttaa lukijaa hahmottamaan miten edellä olevasta teoriasta on valittu tavat toteuttaa osallisuutta tukevaa projektia.

9 Toiminnallisen opinnäytetyön arviointi ja yhteenveto

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli tuottaa opas varhaiskasvatukseen, joka tukisi lasten osallisuuden tukemista projektityöskentelyssä. Opas on avuksi varhaiskasvattajille, jotta he voisivat toteuttaa osallisuutta tukevan projektin työssään. Projektin eri vaiheet tulevat oppaassa erikseen esille ja vaiheisiin liitettyt esimerkit siitä, miten lasten osallisuutta voidaan tukea. Oppaassani on taustaa lasten osallisuudesta ja projektista sekä konkreettisia esimerkkejä

osallisuuden tukemiselle. Oppaan loppuun lisäsin vielä esimerkin toteuttamastani avaruusprojektista, koska uskon sen auttavan hahmottamaan kokonaisuutta paremmin.

Mielestäni oppaassa on olennaiset asiat ja se onnistui suunnitellusti. Ennen oppaan julkaisua pyysin palautetta varhaiskasvatusyksikön esimieheltä. Hänen mielestään opas on selkeä ja helppolukuinen. Opas on käytännönläheinen ja siitä on helppo löytää etsimänsä asiat. Erityisesti positiivista palautetta sai oppaan loppuun lisäämäni avaruusprojekti. Hänen mielestään se auttoi hahmottamaan kokonaisuutta ja antaa hyvää esimerkkiä osallisuutta tukevasta projektista. Sain esimieheltä paljon hyvää palautetta oppaastani ja hänen mielestään olin saanut aikaiseksi kokonaisuudessaan kattavan oppaan.

Oppaan rakentamiseen tarvittavaa aineistoa lähdin hakemaan kysymyksillä mitä tarvitaan tietää osallisuudesta ja projektityöskentelystä, ja minkälainen tieto auttaa toteuttamaan osallisuutta tukevan projektin? Opinnäytetyön tutkimuksellista osuutta lähdin tekemään kyselylomakkeen avulla, johon vastasivat yhden yksikön varhaiskasvatuksen opettajat. Positiiviseksi yllätykseksi toiveet opasta varten, tukivat omia ajatuksia hyvästä oppaasta. Kysely varhaiskasvatuksenopettajille oli tärkeä, sillä sen avulla sain vahvistuksen oman suunnitelmani tueksi. Oppaan rakentamista ohjasivat varhaiskasvatuksen opettajilta saadut vastaukset, sekä oma kokemus osallisuutta tukevan projektin toteuttamisesta. Oppaasta lähdettiin toteuttamaan selkeää ja yksinkertaista, joka kuitenkin sisältäisi teoriataustaa ja konkreettisia esimerkkejä. Tärkeänä pidettiin osallisuuden ja projektin avaamista sekä eri ikäisten lasten osallisuuden tukemisen keinoja.

Voidaan puhua luotettavasta laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdystä tutkimuksesta, jos teoriataustaan ei ole vaikuttanut epäolennaiset tekijät sekä tutkimuksesta tulkittu materiaali ja tutkimuskohde ovat yhteensopivia (Vilkkä 2015, 166). Kysymykset totuudesta ja objektiivisuudesta nousevat esille, kun käydään keskustelua laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta. Keskusteluissa ilmenee myös luotettavuuden suhtautumisen taustalla näkemykset totuuden luonteesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105.) Varhaiskasvatuksen opettajilta saamani kyselyjen vastaukset antoivat tietoa opasta varten heidän arkeensa ja tietoon perustuen. Kyselyjen vastaukset toivat tietoa opettajien henkilökohtaisesta tiedon tarpeesta opasta varten.

Tutkimuksen eettisyydestä puhuttaessa nähdään tutkimuksen tulosten vaikuttavan eettisiin ratkaisuihin, mutta myös eettisten kantojen vaikuttavan tutkijan työssään tekemiin ratkaisuihin. Eettisyyden toteutumisen kannalta on tärkeää muistaa rehellisyys ja huolellisuus tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät tulee olla eettisesti kestäviä. Toisten tutkijoiden saavutukset ja työ tulee tuoda esille omassa tutkimuksessa sille kuuluvalla tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 88-91.) Tutkittavien osallistuminen tutkimukseen tulee olla vapaaehtoista. Tutkittavan anonymiteetti tulee taata, jos tutkittava niin haluaa. (Eskola & Suoranta 1998, 140.) Varhaiskasvatuksen opettajille jaettuihin

kyselylomakkeisiin vastattiin anonyymisti ja itsenäisesti. Kyselylomakkeita jaettaessa painotettiin vapaaehtoista vastaamista ja henkilöllisyyksien salaamista. Tutkimukseni liittyi hyvin yleisellä tavalla käytännöllisen oppaan rakentamiseen, joten eettiset periaatteet täyttyivät.

Opinnäytetyöni aikana olen saanut tukea ja vinkkejä työyhteisöltä, joten työstäminen on ollut mielekästä. Oppaan suunnittelu ja toteutus on ollut todella vapaata ja olen saanut työstää sitä mieleni mukaan. Varhaiskasvatuksen opettajien kyselyn vastaukset olivat suurimmalta osin ainoat työyhteisöstä tulleet asiat, joita tuli sisällyttää oppaaseen. Oppaan rakentumista on tukenut myös monipuolinen kirjallisuus. Osallisuutta käsittelevän kirjallisuuden avulla olen pystynyt löytämään konkreettisia esimerkkejä lasten osallisuuden tukemiselle. Olen tyytyväinen siihen, että kattavan teorian tiedon ja työyhteisön tuen lisäksi minulla oli myös omaa kokemusta osallisuutta tukevasta projektityöskentelystä. Opasta oli helpompi rakentaa, kun löytyi omaa kokemusta, jonka avulla oli jo käsitys joidenkin toimintatapojen toimivuudesta.

Omat oppimistavoitteet opinnäytetyön alussa oli oman osaamisen syventäminen lasten osallisuutta tukevasta projektityöskentelystä. Toisena oppimistavoitteena oli laajemman tiedon saaminen eri ikäisten lasten osallisuuden huomioimisesta. Teoreettinen tieto lasten osallisuuden tukemisesta syvensi omaa osaamistani projektityöskentelyn ja osallisuuden yhteydestä. Tutustuessani useisiin lähteisiin sain omien kokemusten rinnalle paljon uusia menetelmiä, joita tulen kokeilemaan tulevaisuudessa. Aiheeseen tutustuminen erilaisten lähteiden kautta, avasi paljon uutta tietoa eri ikäisten lasten osallisuuden huomioimisesta. Oma työkokemukseni on suurimmaksi osaksi isompien lasten kanssa, joten pienten lasten osallisuuden tukeminen ei ole tullut niin tutuksi.

Opinnäytetyötä tehdessä olen saanut lisää tietoa lasten osallisuuden tukemisesta ja innostusta kokeilla uusia tapoja työssäni. Prosessin aikana olen huomannut kuinka monet eri asiat vaikuttavat lasten osallisuuden toteutumiselle ja mitä varhaiskasvatuksessa pitäisi kehittää. Lasten osallisuus on tärkeää ottaa mukaan jokaisessa toiminnassa, joka sisältää kokopäiväpedagogiikan sekä erikseen suunnitellut pedagogiset toimintahetket. Osallisuus tulisi sisällyttää päiväkodin käytänteisiin ja muokata toimintatapoja sekä rutiineja sitä tukevaksi. Kuitenkin tärkeänä asiana on muistaa se, että tarkoituksena ei ole antaa lasten päättää kaikesta. Varhaiskasvattajien tulee muistaa, ettei kaikkien ja kaikkia toiveita pystytä aina täyttämään. Kuitenkin tulee myös muistaa se, ettei lasten kuunteleminen pelkästään tue osallisuuden toteuttamista. Lasten toiveet ja mielipiteet tulee näkyä konkreettisesti toiminnassa ja tämän takia kannattaa esimerkiksi uusia sääntöjä laatiessa aloittaa prosessi alusta asti yhdessä lasten kanssa. Hyvänä muistisääntönä mielestäni toimii lause lapsilähtöisyys, mutta aikuisjohtoisuus.

Lähteet

Painetut

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 83-92.

Brotherus, A. & Kangas, J. 2018. Leikkiympäristön haasteet ja rajoitukset lasten osallisuudelle. Teoksessa Kangas, J., Vlasov, J., Fonsén, E. & J (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 21-33.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. E-kirja. Tampere: Vastapaino, 84-140.

Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Helsinki: Edufin Oy, 83-88.

Heikka, J., Kettukangas, T., Fonsén, E. & Vlasov, J. 2018. Lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen pedagoginen suunnittelu. Teoksessa Kangas, J., Vlasov, J., Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 36.

Kataja, E. 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. E-kirja. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 58-78.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. E-kirja. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 18-35.

Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M (toim.) 2013. Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Juva: PS-kustannus, 225.

Rintakorpi, K. 2014. Pedagoginen dokumentointi välineen 1-3-vuotiaiden osallisuuteen päivähoidon aloitusvaiheessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. E-kirja. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 142-144.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. E-kirja. Helsinki: Tammi, 54-105.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P (toim.) Erilainen oppija - yhteiseen kouluun. Juva: PS-kustannus, 91-174.

Venninen, T. 2014. Vaikuttamisen ympyrä varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. E-kirja. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 160-170.

Vilkkä, H. 2017. Tutki ja kehitä. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 77-106.

Sähköiset

Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Viitattu 10.2.2020.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1#page13

Karila, K. 2017. Mitä on varhaiskasvatuksen pedagogiikka? Viitattu 14.4.2020.

<https://www.vol.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>

Kataja, E. 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa. Osallisuus kokopäiväpedagogiikan ja perushoitotilanteiden näkökulmasta. Viitattu 21.2.2020.

<https://youtu.be/gRO1ERgvdnw>

Kataja, E. 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa. Osallisuus toiminnan suunnittelun ja eheytyneen toiminnan näkökulmasta. Viitattu 21.2.2020.

<https://youtu.be/2FHq0K2ryok>

Mäkitalo, A., Nevanen, S., Ojala, M., Tast, S., Venninen, T. & Vilpas, B. 2011. Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa. Viitattu 22.2.2020.

http://www.socca.fi/files/1373/Loytoretkella_osallisuuteen_kehittamista_ja_tutkimista_paivakodin_arjessa_II.pdf

Korppi, M. & Latvala, J. 2010. Osallistava vuorovaikutuksen malli lasten osallisuuden mahdollistajana. Pro-gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden laitos. Jyväskylä. Viitattu 20.2.2020.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/25307/URN:NBN:fi:juu-201009302820.pdf?sequence=1>

Kymäläinen, H-R., Lakkala, M., Carver, E. & Kamppari, K. 2016. Opas projektityöskentelyyn. Viitattu 19.2.2020.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/160099/Opas_projektity%C3%B6skentelyyn_2016.pdf?seq

Mahdollisuus tehdä mikä itselle tärkeää. 2018. Keski-Suomen lapsi- ja perhepalveluiden muutoshjelma KSLAPE 2021. Lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiskokonaisuuden loppuraportti. Viitattu 21.2.2020. http://www.ks2021.fi/wp-content/uploads/2018/12/pelastakaa_lapset_KSLAPE_Loppuraportti_Final.pdf

Opetushallitus. 2020. Mitä on varhaiskasvatus? Viitattu 14.4.2020. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus>

Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Viitattu 10.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Piironen, T. 2007. Ohjaajan opas lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen. Viitattu 20.2.2020. <https://nuorisoseurat.fi/wp-content/uploads/2016/12/mun-vuoro-osallisuus-opas.pdf>

Rintakorpi, K. 2017. Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksen suunnittelun ja kehittämisen välineenä. Viitattu 14.4.2020. <https://www.vol.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Viitattu 15.4.2020. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Viitattu 14.4.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jae-
tuksi iloksi. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Viitattu 11.2.2020. [http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paa-
kaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf](http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paa-
kaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf)

Liitteet

Liite 1: Avaruusprojekti	36
Liite 2: Kyselylomake varhaiskasvatuksen opettajille	38
Liite 3: Opas lasten osallisuutta tukevaan projektityöskentelyyn varhaiskasvatuksessa	39

Liite 1: Avaruusprojekti

Avaruusprojektin lähtökohdat:

Avaruus teema syntyi lasten ideoista ja keskusteluista ruokapöydässä. Avaruusprojektia lähdettiin toteuttamaan lasten keskusteluista nousseista asioista ja lapsipalavereissa nousseista toiveista. Lapsipalaverissa toivottiin maalaamista ja askartelua lisää, joten projektista löytyi sitä paljon. Toiveena nousi myös soittaminen, tanssiminen ja laulaminen, joten näitäkin sovellettiin avaruusteemaisesti. Projektissa käytetyt menetelmät nousivat vahvasti esille lasten kiinnostuksen kohteista ja toiveista.

Avaruusprojektin tavoitteet:

Päiväkodin rytmin tavoitteet, jotka otettiin projektin tavoitteiksi:

Tutustutaan erilaisiin äänimaisemiin ja rytmisoittimiin. Harjoitellaan dialogisuutta, omaa vuoroa ja kuuntelutaitoja. Omien mielipiteiden esittäminen. Kaveritaitojen harjoittelu. Vuorovaikutustaitojen harjoittelu. Toteutetaan lasten suunnittelema tiede tai teknologiaprojekti pienryhmittäin.

Ryhmän aikuisten asettamat tavoitteet lasten vasujen tavoitteista ja ryhmän muista tarpeista:

Luovuuden lisääntyminen. Sosiaalisten- ja kaveritaitojen kehittyminen. Yhteistyön vahvistuminen. Vuorovaikutuksen lisääminen. Ristiriitatilanteiden selvittämisen kehittyminen.

Varhaiskasvatussuunnitelmasta (2018) nostetut tavoitteet:

Taiteellisella kokemisella ja ilmaisulla edistetään sosiaalisia taitoja ja myönteistä minäkuvaa. Mielikuvituksen ja itsensä ilmaisun lisääminen musiikin avulla. Ympäristökasvatuksen mukaan tuonti, uudelleenkäytön avulla. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Lasten osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistaminen.

Avaruusprojektin toimintakerrat:

1. Toimintakerta

Planeetta Kosmo kiviä ja renkaita -lastenohjelma, käsittelee Saturnusta + raketti askartelu.

2. Toimintakerta

Jethron matkaan, Marsin matkaopas -lastenohjelma + kaukoputki askartelu.

3. Toimintakerta

Planeetta Kosmo avaruus kävelyllä, käsittelee Uranusta + avaruusmusiikin teko.

4. Toimintakerta

Planeetta Kosmo tuulen viemää -lastenohjelma, käsittelee Neptunusta + revontulitanssi ja tuiki tuiki tähtönen laulu.

5. Toimintakerta

Aurinkokunnasta kertova video + planeetta askartelu

Tuotoksista koottiin huoneen kattoon avaruushuone, jossa päästiin tarkastelemaan avaruutta kaukoputkien avulla ja taustalla soiden itse soitettu avaruusmusiikki.

Avaruusprojektin arviointi:

Avaruusprojektin arviointi perustui tavoitteiden ja suunnittelun toteutumisen arviointiin. Myös osallisuuden arvioiminen oli keskeisessä roolissa. Projektista koottiin onnistumiset ja kehittämiskohteet tulevaisuutta varten. Lapset arvioivat projektia joka toimintakerran jälkeen suullisesti sekä hymynaamojen avulla.

Liite 2: Kyselylomake varhaiskasvatuksen opettajille

Lasten osallisuutta tukeva projektityöskentely varhaiskasvatuksessa

Oppaan rakenne

Minkälainen opas tukisi mielestäsi parhaiten osallisuutta tukevan projektin luomista? (esim. Millaiseen oppaaseen on helppo ja kiinnostava tutustua? Minkälainen mahdollistaa arjen työssä ajallisesti osallisuutta tukevaan projektityöskentelyyn tutustumisen?).

Oppaan sisältö

Minkälaista tietoa tarvitsisi olla saatavilla oppaassa, jotta osallisuutta tukeva projekti voitaisiin toteuttaa?

Muut toiveet opasta varten

Liite 3: Opas lasten osallisuutta tukevaan projektityöskentelyyn varhaiskasvatuksessa

LASTEN OSALLISUUS PROJEKTITYÖSKENTELYSSÄ

Opas varhaiskasvatukseen lasten osallisuuden
tukemiseen projektityöskentelyssä

MITÄ OPAS SISÄLTÄÄ?

Tämä opas sisältää tietoa lasten osallisuudesta ja projektista. Oppaasta löytyy esimerkkejä lasten osallisuuden huomioimisesta projektin eri vaihessa.

Opas on tarkoitettu tukemaan varhaiskasvatuksessa työskenteleviä toteuttamaan osallisuutta tukevaa projektia.

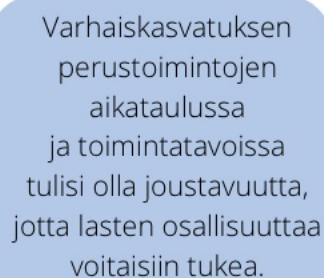
Tämä opas on opinnäytetyön tuotos, joka on tehty Laurea-ammattikorkeakoulussa. Opas on rakennettu yhteistyössä varhaiskasvatuksen kanssa.

Tekijä:
Noora Niemi
Sosionomi
Laurea-ammattikorkeakoulu
2020

Mitä on lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa?

Varhaiskasvatuksen päivittäisessä toiminnassa tulee ottaa huomioon lasten ajatusten kuunteleminen ja niihin vastaaminen sekä lasten arvostava kohtaaminen. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tärkeänä tehtävänä on huolehtia lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudesta. Henkilöstön tulee ottaa lapset mukaan toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin.

Osallisuuden vahvistamisella pyritään **lapsen itse ilmaisun kehittymiseen** sekä tunteeseen aikuisen huomion saamisesta. Lasten **mielipiteiden kehittyminen, ja rohkaiseminen olemaan jotain mieltä** vahvistavat osallisuuden kokemuksen myötä. Lapsen ottaminen mukaan päätöksentekoprosessiin vahvistaa lapsen osallisuutta, mikä tukee päätöksentekoprosessissa lapsen **vastuuntunnon** ja **empatian** kehittymistä. Osallisuuden vahvistamisen tavoitteena voi olla myös lapsen **sitoutumisen** vahvistaminen päätöksenteossa.

Varhaiskasvatuksen
perustoimintojen
aikataulussa
ja toimintatavoissa
tulisi olla joustavuutta,
jotta lasten osallisuutta
voitaisiin tukea.

Osallisuuden mahdollistaa lapsen kuunteleminen. Henkilökunnan tulee kiireettömästi sekä kiinnostuneesti pystyä kuunnella lasta sekä kirjaamaan ylös mahdollisia toiveita, joita lapsi ilmaisee.

Henkilökunnan tulee luoda arkirytmistä sekä ympäristöstä sellainen, jossa lapsella on mahdollisuus tuoda mielipiteitään esille. Henkilökunnan tulee luoda kaikille mahdollisuus mielipiteen ilmaisemiseen, mutta erityisesti kannustaa ja rohkaista niitä lapsia, jotka eivät välttämättä itse aloita keskustelua.

Osallisuuden tukeminen kokopäiväpedagogiikan ja perushoitotilanteiden näkökulmasta:

- Pohditaan laadittujen sääntöjen tärkeyttä ja mahdollisuutta joustaa säännöissä.
- Missä järjestyksessä ruoka ja leipä syödään?
- Millä vaatteilla päiväunet nukutaan?
- Minkälainen unilelu tai montako unilelua saa olla päiväunilla mukana?

Lapselle voidaan kertoa aikuisen mielipide asiasta, mutta tärkeää on mahdollisuuksien mukaan antaa lapsen itse **kokeilla** ja **oppia** kokemuksen kautta. Lapset voivat esimerkiksi valita päiväunilla itse paikkansa, mutta aikuinen voi pohtia **yhdessä** lapsen kanssa miten tulee käyttäytyä ja mitä sitten, jos käyttäytyminen ei onnistu. Tämä tukee lasten **oman toiminnan ohjausta** eikä lapset toimi vain ulkoisen ohjauksen avulla.

Mikä on projekti?

Projektissa on useita toimintoja, jotka yhdistyvät toisiinsa yhden yhteisen tavoitteen tai päämäärän avulla.

Projektissa on aikataulu, jonka ajassa projekti toteutetaan. Näin projekti on ainutkertainen kokonaisuus, joka toteutetaan kerran.

Vinkki:

Esimerkki teemana avaruus.
Kiinnostuksen kohteet ja toiveet soittaminen, tanssiminen ja maalaaminen.
Miten yhdistät avaruuden ja luovat menetelmät?
Yhdistä avaruus ja luova menetelmä yhdeksi toimintakerraksi. Lopputulos voi olla avaruusmatka, mikä muodostetaan toimintakertojen tuotoksista esimerkiksi avaruushuoneen muodossa.

Projektityöskentely mahdollistaa pidempikestoisen työskentelyn lasten osallisuuden tukena. Projekteissa yhdistyy toiminta, mikä sisältää lasten kiinnostuksen kohteita ja eri oppimisen alueita. Osallisuutta tukevissa projekteissa keskeistä on yhteinen innostuminen, suunnittelu, toteuttaminen ja arviointi.

Projektioppiminen varhaiskasvatuksessa

.....
Laaja-alaisen osaamisen alueet:
.....

- Ajattelu ja oppiminen
- Kulttuurinen osaamisen
- Vuorovaikutus ja ilmaisu
- Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot
- Monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen
- Osallistuminen ja vaikuttaminen

Projektioppimisessa ei ole tarkoitus toteuttaa jokaista laaja-alaisen osaamisen aluetta vaan projekti voi keskittyä myös tiettyyn osa-alueeseen.

Varhaiskasvatuksessa projektit voivat olla lyhytkestoisia pienen lapsiryhmän projekteja tai massiivisempia ison lapsiryhmän projekteja. Projektien teema voi painottua esimerkiksi luontoon, kädentaitoihin, kielelliseen oppimiseen tai leikkiin.

Oppimisen alueet:

- Kielten rikas maailma
- Ilmaisun monet muodot
- Minä ja meidän yhteisömme
- Tutkin ja toimin ympäristössäni
- Kasvan, liikun ja kehityn

Nämä oppimisen alueet ohjaavat suunnittelemaan ja toteuttamaan monipuolista ja eheytettyä pedagogista toimintaa lasten kanssa. Oppimisen alueet toimivat yhdessä niitä yhdistellen ja soveltaen lasten osaamisen ja mielenkiinnon kohteiden mukaan.

Projektiin liittyvät toimintakerrat voivat jokainen tukea eri oppimisen alueit samaa projekti teemaa toteuttaen. Projektioppimisen kannalta oppimisalueiden laaja-alainen tarkastelu projektin aikana luo laajemman kokonaisuuden ja mahdollisuuden oppimiselle.

Lasten osallisuus projektin suunnittelussa

Projektin aloittaminen ja suunnittelu voi lähteä liikkeelle mistä tilanteesta tai aiheesta. Pääasiana on kuitenkin että projektin teema ja toteutustavat nousevat lasten ajatuksista tai toiveista.

Arjessa aikuisen on tärkeää mahdollistaa lapselle vuorovaikutustilanteet, joissa lapsen ajatukset pääsevät kuuluviin.

Aikuisen rooli on merkittävä lasten ajatusten kuulemiselle, koska projekti tarvitsee ajatuksen ja idean ennen sen käynnistymistä.

.....

Lasten ikä ja kehitystaso mahdollistavat lasten sanallisen ilmaisun:

.....

- Ollaan aktiivisesti kuuntelemassa lasten pöytäkeskusteluja.
- Havainnoidaan lasten leikkien teemoja ja lasten keskenään käymiä keskusteluja.
- Tehdään aikaa lasten toiveiden kuuntelulle.
- Pohditaan yhdessä lasten kanssa miten, milloin ja missä valittuun teemaan tutustutaan.
- Lasten ajatusten ja mielipiteiden tulee näkyä konkreettisesti projektin toteutusvaiheessa.

.....
 Konkreettisia esimerkkejä lasten osallisuuden
 tukemiselle suunnitteluvaiheessa:

- **Lapsipalaverit/aivoriihimenetelmä:** Aikuinen kirjaa ylös, mitä lapset haluaisivat tehdä päiväkodissa. Toiveet kirjoitetaan yhdelle paperille.
- **Suunnittelumato/aikajana:** Toimintakertojen teemat ja aikataulu kirjoitetaan aikajanan muodossa paperille. Aikajana toimii seinällä muistuttamassa projektista. Lapset voivat aikuisen kanssa tarkastella aikajanaa. Toimintakertojen jälkeen merkitään, mitä ollaan jo tehty ja mitä seuraavaksi tehdään. Tässä tärkeää on muistaa se, että lasten tulee olla tietoisia, jos aikuinen haluaa muuttaa suunnitelmassa jotain.
- **Vapaa keskustelu aikuisen kanssa:** Annetaan lapsen vaikuttaa siihen, mitä keskustelussa nousee esille. Kun lapsi ei ennakoivasti aikuisen odottavan jotain tiettyä aihetta/vastausta, voi lapselta nousta yllättäviäkin näkökulmia esille.
- **Sadutus:** Aikuinen kirjoittaa lapsen kertoman sadun ylös tai lapsi voi piirtää sadun, josta kertoo tarinan, joka kirjoitetaan ylös. Pyritään luomaan jatkokeskustelua tarinasta, jonka avulla aikuinen voi havainnoida mahdollisia projektiteemoja.
- **Yksilö- tai ryhmähaastattelu:** Ensin kysytään yleisiä kysymyksiä siitä, mitä lapset haluaisivat päiväkodissa tehdä. Projektin suunnitteluvaiheessa teeman löydyttyä voivat kysymykset koskea valittua teemaa. Haastattelua voidaan rajata tarvittavan tiedon saamiseksi, mutta huolehdi etteivät kysymykset ole liian johdattelevia.

Konkreettisia esimerkkejä osallisuuden tukemiselle suunnitteluvaiheessa, jos lasten ikä ja kehitystaso eivät mahdollista sanallista ilmaisua:

- **Annetaan lapsille vaihtoehtoja teemoista, toteutustavoista ja materiaaleista.**

Vaihtoehtoja tulee olla riittävästi, että lasten vaikuttaminen tuntuu todelliselta vaihtoehtoista huolimatta. Huomioidaan, että jokainen lapsi ymmärtää vaihtoehdot ja annetaan aikaa pohtimiseen. Vaihtoehtojen ollessa esillä voidaan käyttää apuna kysymyksiä: "Mitä haluaisit tehdä päiväkodissa?", "Mikä näyttää kivalta?" ja "Mistä haluaisit askarrella?"

- **Käytetään valokuvia kommunikoinnin**

apuna. Lapset voivat näyttää tai kommunikoida kehollaan mielipiteensä valokuvissa esiintyvistä asioista.

- **Havainnoidaan ja tulkitaan lasten leikkejä ja toimintaa.**

Havainnoidaan millaisilla leluilla tai millaisia leikkejä lapset leikkivät. Tarkastellaan myös, ryhmän lasten kiinnostumista erilaisista toimintahetkistä.

- **Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma:**

Hyödynnetään suunnitelmaa lapsen vahvuuksien ja mielenkiinnon kohteiden löytämiseen. Jos lapsen sanallinen ilmaisu on estynyt, löydetään varhaiskasvatussuunnitelmasta vanhempien käsitykset lapsesta sekä jo havainnoidut tiedot.

Lasten osallisuus projektin toteutuksessa

Projektin toteutusvaihe on suuressa roolissa lasten osallisuuden esille tulemisessa. Toteutusvaihe on konkreettinen tapa näyttää, että lasten ajatuksia on kuunneltu ja projektia on suunniteltu yhteistyössä. Myös lapsille tämä vaihe luo kuulluksi tulemisen tunteen sekä vaikuttamismahdollisuuden.

**Muistettavaa:
Kaikkien ja kaikkia lasten
toiveita ei voida
toteuttaa. Tärkeää on
kerätä ja huomioida
lasten mielipiteet, mutta
aikuinen tietää, mikä on
mahdollista toteuttaa ja
mikä ei.**

Lasten kanssa voi keskustella esimerkiksi, miksi sen hetkinen sää ei soveltunut askarteluun ulkona tai miksi projektin laajuuden vuoksi sitä ei voinut toteuttaa kokonaan yhtenä päivänä. Aikuinen kertoo lasten esittämiä ideoita ja tällä tavalla lapsille kuitenkin syntyy tunne, että heidän toiveitaan on yritetty toteuttaa.

.....
Konkreettisia esimerkkejä toteutusvaiheen
osallisuuden tukemiselle:
.....

- **Toimintakerrat:** Lasten toiveet luovista menetelmistä ja tekemisestä on huomioitu toteutusvaiheessa.
- **Vastuutehtävät:** Lapsille jaetaan tehtäviä toimintakertojen aikana. Esimerkiksi tehtävänä voi olla materiaalien hakeminen tai toimintaympäristön järjestämiselle toiminnalle mahdolliseksi.
- **Luovuuden mahdollistavat toimintakerrat:** Toimintakertojen tulee olla mahdollisimman vapaat ja luovuutta edistävät. Vaikka aihe ja materiaalit on suunniteltu valmiiksi tulee lapsille jättää tilaa henkilökohtaisille päätöksille tuotostaan koskien.
- **Toimintakerran muokkaaminen:** Aikuisen tulee mahdollisuuksien mukaan muuttaa toimintaa vielä toiminnan aikana, jos lapsilta nousee uusia toiveita.
- **Dokumentointi:** Lapset saavat itse kuvata tai videoida tuotoksiaan ja toimintaa.

**Muistettava
lapsilähtöisyys,
mutta
aikuisjohtoisuus**

Lasten osallisuus projektin arvioinnissa

- Havainnoidaan lasten kommentteja toimintahetkien aikana ja kirjataan niitä ylös.
- Lapsilta voi suullisesti kysyä, mistä he pitivät toiminnassa tai mistä eivät.
- Arvioinnissa voi käyttää vihreää, punaista ja keltaista hymynaamaa, joiden avulla lapset voivat arvioida toimintaa.
- Havainnoidaan lapsia ja heidän toimintaansa toimintahetkien aikana. Jaksavatko he keskittyä vai muuttuvatko he levottomiksi? Havainnoimalla heidän toimintaa voidaan arvioida heidän mielenkiintoaan.
- Dokumentoidaan toimintahetket, jolloin projektiin voidaan palata sen loputtua. Lapset voivat dokumenttien avulla näyttää tai kehollaan ilmaista toiminnan mielekkyyttä.

Esimerkki: Avaruusprojekti

- **Teema:** Avaruus nousi esille lapsilta ruokapyödessä. Kysymysten ja kiinnostuksen kautta avaruus valikoitui projektin teemaksi.
- **Luovat menetelmät:** Lapsipalaverin avulla haastateltiin lapsia ja kysyttiin heidän toiveitaan päiväkodissa tehtävästä toiminnasta. Lasten toiveet rakensivat projektin toimintakertojen kokonaisuudet.
- **Projektin materiaalit ja tarvikkeet:** Lapset toivat esille esimerkiksi sen, että maitopurkeista voidaan tehdä raketteja. Rakettiaskartelu maitopurkeista nousi heti yhdeksi toimintakerraksi.
- **Toteutusvaihe:** Lasten osallistuminen oli vapaaehtoista ja avointa. Toimintakerroilla ei ollut ohjeita, joten lapset pääsivät toteuttamaan tuotoksiaan vapaasti.
- **Arviointi:** Lapsia havainnointiin toimintakertojen aikana. Heidän kommenttejaan kirjattiin ylös ja heiltä kysyttiin myös suullista palautetta. Lapset arvioivat toimintakertoja myös konkreettisesti vihreän, keltaisen ja punaisen hymynaaman avulla.
- **Dokumentointi:** Toimintakerroista otettiin kuvia, lasten mielipiteet kirjoitettiin paperille, hymynaama arvioinnista otettiin kuvat sekä projektin tavoitteet kirjoitettiin paperille. Näistä koottiin ryhmätilan seinälle dokumentti projektista.

Avaruusprojektin toimintakerrat:

- **1. Toimintakerta**

Planeetta Kosmo kiviä ja renkaita -lastenohjelma, käsittelee Saturnusta + raketti askartelu.

- **2. Toimintakerta**

Jethron matkaan, Marsin matkaopas -lastenohjelma + kaukoputki askartelu.

- **3. Toimintakerta**

Planeetta Kosmo avaruus kävelyllä, käsittelee Uranusta + avaruusmusiikin teko.

- **4. Toimintakerta**

Planeetta Kosmo tuulen viemää -lastenohjelma, käsittelee Neptunusta + revontulitanssi ja tuiki tuiki tähtönen laulu.

- **5. Toimintakerta**

Aurinkokunnasta kertova video + planeetta askartelu.

- Tuotoksista koottiin huoneen kattoon avaruushuone, jossa päästiin tarkastelemaan avaruutta kaukoputkien avulla, ja taustalla soiden itse soitettu avaruusmusiikki.

Lähteet ja kirjallisuus vinkit aiheesta

- Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 83-92.
- Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Helsinki: Edufin Oy, 83-88.
- Heikka, J., Kettukangas, T., Fonsén, E. & Vlasov, J. 2018. Lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen pedagoginen suunnittelu. Teoksessa Kangas, J., Vlasov, J., Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Helsinki: Suomen Varhaiskasvatus ry, 36.
- Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P (toim.) Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Juva: PS-kustannus, 91-174.
- Kataja, E. 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa. Osallisuus kokopäiväpedagogiikan ja perushoitotilanteiden näkökulmasta. <https://youtu.be/gRO1ERgvdnw>
- Kataja, E. 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa. Osallisuus toiminnan suunnittelun ja eheytetyn toiminnan näkökulmasta. <https://youtu.be/2FHq0K2ryok>
- Kymäläinen, H-R., Lakkala, M., Carver, E. & Kamppari, K. 2016. Opas projektityöskentelyyn. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/160099/Opas_projektity%C3%B6skentelyyn_2016.pdf?seq
- Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Piironen, T. 2007. Ohjaajan opas lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen. <https://nuorisoseurat.fi/wp-content/uploads/2016/12/mun-vuoro-osallisuusopas.pdf>
- Rintakorpi, K. 2017. Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksen suunnittelun ja kehittämisen välineenä. <https://www.vol.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>
- Oppaan kuvat: canva.com, avaruuskuva oma